

לבטי תנועת 'בילו' בראשית דרכה
(תשע-עשרה תעודות)

מבוא, הערות ותרגום — שולמית לסקוב
פיענוח התעודות הרוסיות — ליאון לוריא ז"ל

מבוא

בשנת 1938 נתגלה במרתף ביתו של שלמה זלמן צוקרמן, איש-בילו ואיכר בגדרה, צרור תעודות מקוריות על תנועת בילו וגדרה. הצרור נמסר על-ידי נכדתו, ד"ר חיה בראלי-צוקרמן, ביוני 1971, למכון לחקר הציונות של אוניברסיטת תל-אביב. לפני כן העבירה ד"ר בראלי תעודות אחדות לבית-הספרים הלאומי והאוני-ברסיטאי בירושלים.

מספר התעודות הוא 438, מהן 252 כתובות ברוסית, 145 — בעברית, היתר — בגרמנית, יידיש, צרפתית ותורכית-ערבית.

הניירות שייכים לשנים 1882—1927, כלומר — כמעט מראשית התהוותה של תנועת בילו ועד לשנת מותו של שלמה זלמן צוקרמן. את התעודות אפשר לחלק לשלושה סוגים:

א. ניירות מן השנים 1882—1884, הנוגעים לפעולותיהן של לשכות שהקימו הבילויים באודיסה ובקושטא, של אגודות בילו ברוסיה ושל חבורת בילו בארץ-ישראל;

ב. ניירות הנוגעים לגדרה מאז היווסדה, בב' חנוכה תרמ"ה (14.12.1884) ועד לשנת 1910 בקירוב;

ג. ניירות של שלמה זלמן צוקרמן עצמו, משנת 1883 ועד למותו. רוב התעודות הן מן השנים 1882—1884.

בין הניירות יש כאלה המבהירים עניינים, שהעדות עליהם עד כה לקתה בחסר. עמם נמנות תעודות של אגודות בילו בערי רוסיה, שעד עכשיו (להוציא אגודות חארקוב ומוסקבה)¹ לא היה ידוע עליהן, אלא באורח כללי, ואילו עתה מתבררות

1. על התהוותה של אגודת חארקוב, הראשונה ביל"ו, ראה ווסחוד השבועי מס' 32 מ-1882.8.19]7; ישראל בלקינד, דיא ערשטע שריט פון ישוב ארץ-ישראל, א', ניו-יורק 1917, עמ' 130—131, 144—145. על אגודת ביל"ו המוסקבאית ראה אלתר דרוי-יאנוב, כתבים לתולדות חבת-ציון וישוב ארץ-ישראל (להלן: כתבים) א', אודיסה תרע"ט, מס' 27, עמ' 52—66 (קטעים מיומנו של ד"ר חיים חיסין, שלא נכללו ביומן, שפירסם בהמשכים בחוברות הווסחוד החודשי לשנת 1889, מס' 1—11, ואף לא בתרגומו העברי — מיומן אחד הביל"ויים,² פתח-תקוה השכ"ז).

תולדותיהן, החל בתכניות מעשיות לעליית חבריהן לאלתר, עם ציון שמות המת-
 עתדים לעלות ופרטיהם האישיים, וכלה בהתפוררותן בחודשים יולי ואוגוסט 1882.
 התעודות מטילות אור על הנסיונות של לשכת בילו בקושטא לעשות נפשות לתנועה
 גם מחוץ לרוסיה; על היחסים בתנועה והשתקפותם בחליפת-מכתבים בין לשכת
 קושטא והחבורה שעלתה לארץ-ישראל, בעיקר בקשר למחלוקת שפרצה ביניהן
 והמריבות בתוך פלגי הבילויים בארץ-ישראל; על נסיונות הארצישראלים להשיג
 תמיכה כספית בחוץ-לארץ; על התרוצצות בקשר לקניית אדמתה של גדרה; על
 מאמצי צוקרמן ולייבוביץ, שניהם מראשוני גדרה, להקים בארצות-הברית, בשנת
 1905, חברה לשיווק יינות בעזרת אחד מראשוני הבילויים שעשה בארץ והיגר
 לאמריקה. נמצאו גם טיוטות רבות לתקנונים, בעברית, רוסית, צרפתית וגרמנית,
 שדומות להן — בין טיוטות ובין גרסה מוגמר — נמצאו קודם, וחלקם אף נתפרסמו.²
 יש בין ניירות צוקרמן, כאלה המעלים פרשיות שכולל שניתן לברר, לא נודע
 עליהן דבר מתוך מקורות אחרים, כגון הקרע בין לשכת בילו בקושטא לבין זו
 שבאודיסה, שכתוצאה ממנו נטשו אנשי אודיסה את התנועה; הסתייגותה של אגודת
 חארקוב הבילוית, מיסדת התנועה, מלשכת קושטא; מעשיהם של שליחי לשכת
 קושטא ברוסיה החל מאוגוסט 1882 ועד לדצמבר 1883, ועוד.

גם ניירותיו של צוקרמן עצמו יש בהם מן החידוש. מלבד הטיוטות של מכתבים
 שכתב ב-1883, שנה לפני עלותו ארצה, המעידות על מחשבה מקורית והכרה
 לאומית מבוססת, וטיוטות אחרות שבהן פרטים על הבילויים בארץ משנת 1884
 ואילך, מכיל החומר דברי שירה, סיפורים ומאמרים מפרי-עטו, שנודעת להם חשי-
 בות לארדוקא לפי ערכם האמנותי, אלא בהיותם משקפים את הלכיי-הרוח של
 אותם הימים. קרוב לוודאי שמאומה מחיבורים אלה לא ראה אור. מכל-מקום, נראה
 שמיועדיו של צוקרמן לא חשדו בו שהוא כותב בסתר.

בחרתי להביא כאן תעודות שעניינן פגישות אנשי הלשכה בקושטא עם סר
 לורנס ואוליפאנט ותעודות המלמדות על הקרע שחל בין אנשי קושטא לבין אנשי
 חארקוב ואודיסה. להבהרת הכתוב באותם ניירות אביא בקצרה את תולדותיה של
 תנועת בילו מראשיתה ועד לחיסולה של לשכת קושטא.

אגודת סטודנטים יהודים מן המכון הוטרינרי של אוניברסיטת חארקוב ואוהדיהם,
 בת-חמישים איש בערך,³ נוסדה ב-6.2.1882, אחר פרעות 1881, מתוך הכרה שיישוב
 ארץ-ישראל הוא הפתרון לבעיה היהודית. היא נקראה מלכתחילה בשם דב"ו
 (ראשי-תיבות, 'דבר אל בני ישראל ויסעו', שמות י"ד, ט"ו) ושמה הוסב לביל"ו

2. ראה כתבים, א', מס' 30, עמ' 69—74 (עברית: ש. יבנאלי (עורך), ספר הציונות, ב',
 תל-אביב תשכ"א, עמ' 195); א. דרויאנוב (עורך), מימים ראשונים (תוספת חודשית
 לבוסתנאי), א', חוברת ד' — ספטמבר 1934, עמ' 73—80; ארכיון ציוני מרכזי (להלן
 אצ"מ): A 109/20 (ארכיון פינס), תעודות ביל"ו, תיק ארלנגר K 11/36.

3. ראה מכתב לשכת אודיסה לאלהיו קפלן מסקופין, מ-6.82.1882 [517] — אצ"מ A 164/2.

4. ראה תעודה מס' 18.

(ראשי-תיבות, 'בית יעקב לכו ונלכה', ישעיהו ב', ה') משהחליטו חבריה לקיים את תורתם בגופם. הם החליטו להקים אגודות דוגמת שלהם בישובים אחרים ברוסיה, לעלות מיד לארץ-ישראל ולהקים שם מושבה למופת, כצעד ראשון לפעולתם שנועדה להכשיר את הקרקע לעליית יהודים. לשם כך אירגנה אגודת הארקוב הבילויית לשכה מרכזית, ששימשה כהנהגה ושלחה כעשרים מהבריה לערים ועיירות ברוסיה אשר בהשפעת תעמולתם הגיע מנין חברי התנועה כעבור שניים-שלושה חודשים ל-500 בקירוב. בשלב זה נקבע התאריך לעליה, הוא ה-5.9.1882. הצורך לטפל בהגירה, הלכה-למעשה, גרם להעברת הלשכה המרכזית לעיר הנמל אודיסה, וכאן היא נקראה 'הלשכה המרכזית להגירה של תנועת בילו'.⁵ הראשונים שפעלו בה, היו הסטודנטים מחארקוב — יסיי בריילובסקי ומ. צ'רניץ.⁶ האחרון יצא כעבור זמן מה לקושטא. הבילויים קיוו לממן את עלייתם בתמיכה כספית של יהודים עשירים ברוסיה, ולהוצאות הדרך הטילו על כל חבר המתעתד לעלות, להכניס לקופת התנועה 100 רובל. התמיכה המקווה לא הגיעה, ואילו מחברים רבים נבצר לשלם את המכסה שהוטלה עליהם.

עוד לפני פתיחת הלשכה באודיסה פירסמה הקונסוליה התורכית הכללית בעיר זו, ב-28.4.1882, הודעה האוסרת הגירת נתינים רוסיים (ולמעשה התיחסה ליהודים רוסיים, רומניים ובולגריים) לארץ-ישראל,⁸ בעוד שההגירה לשאר חלקי האימפריה התורכית הותרה בתנאי שהמהגרים יתעמנו. דבר זה ריפה ידי רבים שהתעתדו לעלות ארצה, ופך לורנס אוליפאנט, שהגיע לקושטא ב-11.5.1882 כדי לקדם את תכניתו שנועדה לישב יהודים בארץ-ישראל, אמר לברר גם את טיבו של האיסור. לורנס אוליפאנט, בן-אצולה אנגלי, מדינאי, חבר פארלאמנט, סופר, עיתונאי, הרפתקן, ובנוסף לאלה — בעל תורה נוצרית מיסטיית חריגה, לקח חלק פעיל באי-רועים הסוערים שריגשו את העולם בזמנו. ב-14.11.1878 הגיש ללורד סולסברי, שר-החוץ הבריטי, הצעה בכתב, להשיג מאת השולטן זכיון על ארץ-ישראל או על חלקה, ולישב בה יהודים בהנהלה בריטית. המינהל הבריטי של הזכיון היה צריך לשמש דוגמה, שלפיה יסופר המימשל התורכי, אשר מצבו המנוון הזמין את המעצמות להיאבק על ההשפעה באימפריה העות'מאנית. המגמה שהסתתרה מאחורי תכניתו של אוליפאנט היתה — קידום האינטרסים של בריטניה בחלק עולם זה וממשלתה התיחסה אליה בחיוב, אם כי לא באורח רשמי. אוליפאנט הציע לישב

5. ראה תעודה מס' 4. התאריך שם לפי הלוח היוליאני.

6. לשכת בילו באודיסה, שנקראה ברוסית 'בילו' (מלה זו כתובה עברית) Центральное Эмиграционное Бюро Партии כבר היתה קיימת לפחות ב-20.5.1882, וראה מכתב מפלוגי פרידקיס מקושטא אל בריילובסקי וגנין מן ה-11[23].5.1882, בין ניירות צוקרמן.

7. ראה תעודה מס' 1; מס' 9, הערה 9.

8. ההודעה נתפרסמה, בין היתר, בראשוויט מס' 17, מיום 27.4[9.5].1882. הואיל וארץ-ישראל לא היוותה יחידה אדמיניסטרטיבית, לא היה ברור בתחילה אם האיסור חל רק על מחוז ירושלים, שכלל את נפות ירושלים, חברון, יפו ועזה, והיה כפוף ישירות לקושטא, או על מחוזות שומרון והגליל, שהשתייכו לביירות. עדי-מהרה התברר שהגירה מתיחסת לארץ כולה.

יהודים בשטח הזכיון, משום שראה ביהודים אלמנט נרדף המתאים להתישבות ומפני שקיווה שלמענם יוכל לגייס הון יהודי.⁹

כדי להוכיח שתכניתו מעשית, עשה בארץ-ישראל ב-1879, וניסה להשפיע על השולטן, ללא הצלחה, לקבל את התכנית. את מימצאי ביקורו פירסם בספרו 'ארץ הגלעד',¹⁰ שבו הוא מצביע על הגלעד (חבל בלקא), כאזור המתאים ביותר לזכיון, ובתור כך גם מותח ביקורת קטלנית על המימשל התורכי. הענין נשתקע עד שפרצו פרעות 1881 ברוסיה.

עניינו של אוליפאנט ביהודים לבש עתה צורה פילאנטרופית. הוא נרתם לפעולה למען פליטי רוסיה, בעשה חבר הוועד של קרן 'מנשון האון' לסיוע לפליטים רוסיים, שנוסדה באנגליה בעקבות הפרעות,¹¹ ובשמה יצא לגאליציה לסיוע לפליטים שהת-רכזו שם בערי הגבול ברודי ולבוב לשם הגירה לארצות-הברית. בהוסיפו להחזיק ברעיון הארץ-ישראלי, משך אוליפאנט עד מהרה את ידו מן הסיוע להגירה לאמריקה ויצא לעשות נפשות לתכניתו ברומניה, אשר יהודיה גילו אותה שעה נכונות והי-ענות לפניותיו. בהתעלמו מן העובדה, שביקורתו הפומבית על שלטונות תורכיה סגרה לפניו את שערי המימשל, ונלהב מיחסם של יהודי רומניה, יצא לקושטא מלא אמונה בהצלחת שליחותו וקם לעורר את הציבור היהודי לרעיונו. יהודים בהמוניהם תלו בו תקוות לתחיה לאומית בארץ-ישראל ושיגרו אליו משלחות לרוב.

גם הנהגת בילו פנתה אל אוליפאנט, בקוותה להסתייע בו בהשגת אישור ממשלתי (פירמאן) להתנחלות בארץ-ישראל ובקבלת אדמה חינם, לאחר שנבצר ממנה לגייס כסף למימוש תכניתויה. המשלחת ששיגרה ההנהגה הגיעה לקושטא ב-12.6.1882 וקראה לעצמה 'סניף הלשכה המרכזית להגירה לארץ-ישראל, בילו'.¹² חבריה היו הסטודנטים מחארקוב וחברי האגודה שם — יעקב ברליאבסקי, משה מינץ ויוסף בראון. אליהם הצטרף מ. צ'רינין, שהגיע לקושטא לפנייהם. יחד עם צ'רינין אמור היה אף בריילובסקי ללכת לקושטא, אך הוא מיהר לנער חוצנו מבילו, ואת הלשכה באודיסה איישו עתה אחרים: חיים פרידזל, א. נאדל ומ. קורסונסקי, סטודנטים באוניברסיטת חארקוב, ול. לאציניק כולם חברי אגודת בילו החארקובית. אוליפאנט עודד את המשלחת בתחילה, אולם משנתברר לו שאיסור ההגירה תקף

9. עותק המכתב שמור ב־ Royal Archives, Windsor Castle (T 7/52). קטעים ממנו מובאים אצל: Philip Henderson, *The Life of Laurence Oliphant*, London: 1956, pp. 204–206.

10. Laurence Oliphant, *The Land of Gilead*, Edinburgh & London 1880. ספרו של נהום טוקולוב, ארץ חמדה (וארשה, 1885) הוא מעין תרגום לספר זה. בספר הציגות, א', עמ' 90–97, מופיע פרק מספרו של אוליפאנט בעברית בשם 'חבל בלקא'.

11. Mansion House Fund for the Relief of Russian Refugees. נוסדה עליידי ראש-העיר לונדון באסיפה שכונס ב־1.2.1882. בוועד הקרן השתתפו נוצרים ויהודים, ולמעשה פעל לפי עקרונות חברת 'כל ישראל חברים' ובשיתוף עמה, וסייע להגירה לארצות-הברית.

12. שם הלשכה: Constantinople, ב'ילוי' Agence du bureau central de l'émigration en Palestine, מופיע לראשונה בכותרת לטופס, שעליו נכתב המכתב מ־5.1882 [15] 3 — תעודה מס' 2. מכתב זה מצביע גם על התאריך שבו הגיעה המשלחת לקושטא.

ושהתערבות בריטית בחצר השולטן אינה אפשרית מחמת הכנותיה של אנגליה לפלוש למצרים כדי להגן על אורחיה שם מפני המתמרדים בראשות ערבי פאשה, הסתייג מאנשי הלשכה הקושטאית לאחר שהציע להם לנסות ולהקים מושבה באדנה שבאסיה הקטנה.¹³ אותה שעה התרכו בקושטא כ-18 מאנשי בילו, אשר החליטו, לאחר שקיבלו את תשובתו השלילית (בו' בתמוז תרמ"ב — 24.6.1882), לעלות לארץ בכוחות עצמם, ללא סיוע חומרי ממישהו.¹⁴ ארבעה-עשר איש, ובראשם הסטודנט ישראל בלקינד ויהודה סאנדומירסקי יצאו לדרך ב-29.6.1882,¹⁵ והגיעו ליפו ב"ט בתמוז תרמ"ב (6.7.1882), תאריך שהפך לציון-דרך בתולדות הישוב. הארבעה-עשר נתקבלו לעבודה כפועלים שכירים במקוה-ישראל. ארבעת אנשי הלשכה בקושטא נשארו בעיר כדי לנסות ולהשיג את הפירמאן המקוה ולסייע לחברי התנועה, שיגיעו לקושטא, להמשיך את דרכם ארצה.

ההחלטה לעלות היתה צעד נועז ויחיד במינו. לפני איסור ההגירה התורכי הגיעו לארץ-ישראל כמה אלפים יהודים — רובם פליטים — שיצאו לדרך בבהלה ואי-סדר. אך היו ביניהם גם שליחים של אגודות בעלות-אמצעים בחוץ-לארץ, שבאו לחקור אפשרות של קניית קרקע לשולחיהם. הבילויים היו הגוף המאורגן היחיד שהחליט לעלות בלי כל אמצעים וללא בדיקה מוקדמת של התנאים להתנחלות בארץ. לפיכך התנגדו אנשי אודיסה בכל תוקף למעשה הבלתי-שקול, שנראה להם נמהר כפליים עם פרסום ההוראות לבלימת הפרעות, שהוציא שר-הפנים הרוסי החדש, הגראף טולסטוי ב-3.7.1882; צעד זה הפסיק כמעט לגמרי את תנועת העליה,¹⁶ שנחלשה גם בלאר-הכי בעקבות איסור ההגירה התורכי והאכזבה מאולי-פאנט. לדעתם ראוי היה לקבל את הצעתו של האנגלי ולנסות להתנחל באדנה.

13. אחרי מלחמת רוסיה-תורכיה, ב-1878, נחקקו חוקים להתישבותם של נתינים עות'מניים מן השטחים שאיבדה תורכיה במלחמה, בחלקה האסיאתי של האימפריה העות'מנית. לבעל ההון האנגלי אדוארד קאזאלט, שניהל משא-ומתן ממושך עם שלטונות תורכיה ב-1881-1882 בדבר בניית מסילת-ברזל בין ארם-נהריים וסוריה, במימונו ובשיתוף עם כמה בנקאים אנגלים מידידיו, — הבטיחו השלטונות התורכיים למסור אדמה חינם, ברוח החוקים הקיימים, ליישובם של מהגרים יהודים לאורך המסילה, בתנאי שיתעמנו. שגריר ארצות-הברית בקושטא, גנרל לואיס וולס, שאוליפאנט הגיע לעשות למען יישוב יהודים בסוריה, הפעיל את השפעתו (לאחר קבלת היתר מממשלתו) להשיג למפעל כולו אישור בכתב, בחתימת השולטן. ידיעות על הסכמת השרים לתת את האישור ועל חתימתו הצפויה של השולטן, בעיקר בנוגע לארם-נהריים ומחוות חלב ואדנה שבאסיה הקטנה, הופיעו בעיתונות היהודית (בין היתר — בראסווייט מס' 23, מ"ז 6.1882[30] 18 *Die Juedische Presse* מס' 27 מ"ז 6.1882) אולם בתואנה של החרפת הסכסוך בין אנגליה לתורכיה נדחה הדבר על-ידי השלטונות, ולבסוף נשתקע.

14. בענין התאריך, ראה כתבים, ג' (תל-אביב תרצ"ב) מס' 1164, עמ' 504, הערה 8. לפי תעודה מס' 7 מתברר, שהשליחים בקושטא היו מוכנים לעיין באפשרות התישבו בסוריה או בארם-נהריים. יתכן מאוד שההחלטה ללכת לארץ-ישראל נתקבלה בהשפעת ישראל בלקינד ויהודה סאנדומירסקי, שחתימותיהם על מכתבי הלשכה בקושטא מופיעות לראשונה במכתב שבו מודיעים על נקיטת צעד זה (ראה תעודה מס' 9).

15. ראה תעודה מס' 11.

16. ראה תעודה מס' 19 והערה 3 בשוליה.

שניים מהם — חיים פרידול וא. נאדל, הוזמנו לקושטא על-ידי נציגי בילו שם, ליישוב חילוקי-הדעות.¹⁷ הפגישה התקיימה כנראה בסוף יולי 1882, ולאחריה פרשו השניים מן התנועה, יחד עם קורסונסקי שגלווה אליהם לקושטא.

עד כאן — השתלשלות העניינים הנוגעת בתעודות המתפרסמות בזה. ועוד שורות אחדות על גורל הלשכה בקושטא, שמספר חבריה נע עתה בין ארבעה לשישה. מעט למעלה משנה המשיכה הלשכה במאמציה להשיג פירמאן, כשהיא מנסה לשווא להיעזר בכל מי שהיו לו מהלכים ב'שער העליון' וכל מי שמוכן להאזין ל'דבריה', ונאחזות בהבטחות, מן השפה ולחוץ, של פקידי הרשות. חבריה הגיעו עד פת לחם, ואילו מאמצי שליחיה ברוסיה לאסוף כספים עלו בתוהו. שניים מהם אף נשארו שם לצמיתות. בתקופה זו נתפלגו הבילויים בארץ, שמנו עתה מעט פחות משלושים איש, והצטרפו לראשון-לציון. חלק מהם המשיך לחתור, בהשפעת לשכת קושטא, להקמת מושבה למופת. אלה עזבו את ראשון-לציון, נתארגנו כחברה בראשותו של יחיאל מיכל פינס¹⁸ בכ"ג ניסן תרמ"ג (30.4.1883), וחזרו למקוה-ישראל. יתרה נותקו מבילו. מן הקבוצה החדשה שהתהוותה דרש פינס במפגיע לבטל את הלשכה בקושטא, שלא ראה כל תועלת בקיומה, ולאחר ויכוח ממושך ונמרץ, שהתנהל במכתבים בין הצדדים, ויתרו הקושטאים לבסוף, והלשכה נתחסלה עם עלייתו של אחרון חבריה, משה מינץ, באוגוסט 1883.

החברה פנתה אל הבארון רוטשילד באמצעות מיכאל ארלנגר, ב-30.11.1883, וביקשה שיממן בשבילה את מושבת המופת המקוה, אולם נענתה בסירוב. לאחר מכן הוצא מינץ מתוך שורותיה בשל מעשה בלתי-ידוע על רקע דתי שעשה, ועמו עזבו עוד ששה מאנשיה. בכספי חברת 'כל ישראל חברים' יצאו לפאריס, כשכוונת נותני הממון שימשיכו לארצות-הברית. ואולם הם ניצלו הזדמנות זו וניסו כוחם בהשגת תמיכה למושבה, שעדיין האמינו, כי יצליחו להקימה. מאמציהם נכשלו, ולא נותרה לרובם ברירה אלא להמשיך לארצות-הברית, כרצון שולחיהם.

בינתיים פוטרו יתר הבילויים ממקוה-ישראל; את התשעה שנותרו עלה בידי פינס לישב בגדרה אחרי מאמצים גדולים.

מלים מספר, כדי להסביר כיצד הצטברו התעודות אצל צוקרמן: יש להניח, כי חברי לשכת אודיסה הביאו עמם לפגישה בקושטא את ארכיונם (החומר שנמצא מכיל מכתבים שקיבלה לשכה זו לא רק מקושטא אלא גם מאגודות רבות אחרות ברוסיה) והניחוחו שם, ומינץ בצאתו לארץ נטל עמו את הניירות של שתי הלשכות. מסתבר שהתעודות הגיעו לידי של צוקרמן כאשר שימש תקופה קצרה כמוזכרה של גדרה בראשיתה. אולי יש ענין לדעת, שבין התעודות נתגלתה גם רשימת המכתבים היוצאים של לשכת קושטא, אשר בה המשיכו לרשום את המכתבים היוצאים של חברת בילו בארץ-ישראל בראשותו של פינס.

17. ראה תעודה מס' 17.

18. ראה מכתבו של מנשה מאירוביץ לשאול פנחס רבינוביץ (שפ"ר) מב' באייר תרמ"ג (אצ"מ A9/37).

אשר לאופי התעודות, הרי מחוץ למכתביו של צוקרמן עצמו בהיותו בחוץ-לארץ ולתקנוני הבילויים אין לתכתובת בילו המוקדמת נגיעה של ממש בבעיות אידיאולוגיות, אם לא ייחשבו כאלה דברי תעמולה אשר טיוטות להם מצויות לרוב בחומר. ובאמת, בילו התמקדה בהגשמה אישית לאלתר. מטרתה היתה פשוטה, חד-משמעית ולא הניחה מקום לדיונים רעיוניים נוספים. מיחסים לבילויים השקפות שתפנית משום שאמרו להקים את מושבתם על בסיס שיתופי ותקנוניהם אסרו על קנין-פרטי לחברי התנועה. אך אם נדון לפי ההנמקות שניתנו לענין זה, הרי שלא בא הדבר כמטרה בפני עצמה אלא כדי להקדיש את כל האמצעים ליעוד המקודש.¹⁹ אמנם נכון שהתנועה ביקשה למצוא פתרון לשכבות העניות בעם היהודי, אך זאת משום שהפרעות פגעו בהן את הפגיעות הקשות ביותר. כל מי שעסק בהגירת יהודים מרוסיה באותם הימים, ללא הבדל השקפה, התאמץ לעזור לציבור הזה. אף-על-פי-כן אין להתעלם מהשפעת התנועות המהפכניות הרוסיות על בילו, אלא שהשפעה זו התבטאה ברוח ההקרבה לטובת הכלל שהצטיינו בה ולא באידיאולוגיה שלהן. חילוקי-הדעות בין לשכת קושטא לבין לשכת אודיסה באשר לדרך שתבחר בה התנועה, התעררו בעקבות תשובתו השלילית של אוליפאנט, שנפלה עליהם כהלים. כתוצאה מזה היו העמדות שנגקטו בהולות וחפוזות, ללא חשיבה מעמיקה היורדת לשורשי הדברים.

ריב-דעות אידיאולוגי של ממש פרץ מאוחר יותר, בקשר להתנחלות בראשון-לציון, בתחילת 1883, כאשר המתנגדים להתנחלות זו טוענים שהתנועה נוסדה לא לשם פתרון אישי במושבה קיימת, אלא כדי לפלס את הדרך ולשמש מופת חדש לבאים בעקבות הראשונים. ויכוח דומה התנהל בין פינס לבין אנשי קושטא, כאשר פינס דרש לחסל את הלשכה שם, והללו טענו כי הציבור לא ייבנה מהקמת כמה מושבות נוספות ויש לגשת לפעולה שתועיל לכלל, וזה בעזרת הפירמאן. ואמנם, לאחר שהצטרפו הקושטאים לחבריהם בארץ, במחצית השניה של 1883, תיכננו פעולות רחבות-היקף (שלא יצא מהן דבר), כפי שמעידים התקנונים שחוברו אז.²⁰ אם כך ואם כך — ברוב תעודות בילו, בין אם עניינן עקרוני ובין אם הוא מעשי, באו לכלל ביטוי בעיקר — הלכני-הרוח בקבוצות התנועה בארץ ובחוץ-לארץ, האופי של הכתבים והצד האישי שבקונפליקט העז, שלוח-הרסן, שפרץ בין פלגי

19. בתקנון המופיע ב-מימים ראשונים א', בסעיף י"ט, רשום: 'בבואו להימנות בין חברי החברה יכתוב את ידו לאות, כי למשך [זמן מסוים שלא נקב בתעודה] אין לו שום דבר אשר יאמר עליו כי קנין עצמי הוא [...] כי אם את כל כוחותיו, אונו ועוזו יקריב לטובת החברה' (עמ' 79). בטיטה שנמצאה בין ניירות צוקרמן כתוב באותו ענין: 'המושב המרכזי קנין כל החברה הוא, ואין לאיש שום דבר השייך לו עצמו, כי קודש המושב הזה להרעיון למלאותה ולהביאה למרום קיצה'.

בטיטה אחרת (אצ"מ A/109/20) מנוסח הסעיף באותו אופן, אך סיומו שונה — כלהלן: 'כי קודש המושב הזה להרעיון הנשגב והקדוש וביכורי החברה הוא'. אלה ההנמקות היחידות שמצאתי בתקנונים לסעיף בדבר שיתוף הקנין.

20. ראה התקנונים לעיל והתקנון הצרפתי שנשלח לפאריס, אל מיכאל ארלנגר, ב-30.11.1883 כדי להשיג את תמיכתו של רוטשילד (אצ"מ K11/36).

התנועה, ושהחריף בעטיים של תוחלת נכזבת, מחסור קשה, תנאים בלתי-אפשריים, בדידות ומנהיגות-בוסר יהירה, שאף שהצטיינה בתנופה לא ידעה למדוד באמת-מידה מציאותית את תחומי יכולתה. הדברים מתגלים יותר מכל במכתבים האינטימיים שהשתיירו אצל צוקרמן.

לסיכום ייאמר, כי הודות לתעודות אלה ניתן לעמוד עתה על אופיה של תנועת בילו ודרכה מראשיתה ועד לסופה, כאשר בתוך כך מתגלות פרשיות שלא היו ידועות כלל, בדבר האגודות בחוץ-לארץ וחבריהן, הפילוג בהנהגה וכן קורות שליחי לשכת קושטא ברוסיה. אך מעל לכל חושפים הניירות את דמותה האנושית של התנועה בהתמודדות עם הקשיים העצומים שעמדו לה למכשול.

התעודות המובאות בזה ניתנו כפי שנמצאו, פרט לקטעים שטושטשו בלחלוהית או נקרעו, ואי-אפשר היה לפענח בהן אלא מלים ספורות. קטעים אלה הושמטו וצוינו בקווים מאוזנים. מלים שהיה בפיענוחן משום ניחוש הובאו בתוך סוגריים מרובעים. מלים בודדות שאי-אפשר היה לפענחן מצוינות בקווים מאוזנים כמספרן המשוער, בתוך סוגריים מרובעים.

כל התעודות, להוציא מס' 10, נושאות תאריכים לפי הלוח היוליאני או תאריכים לפי לוח זה והלוח הגריגוריאני גם יחד. תעודה מס' 10 — תאריכה גריגוריאני.

מספרים המופיעים מתחת לתאריכי התעודות הם מספרים סידוריים שנתנו לשכות ביל"ו למכתביהן היוצאים.

כל התעודות כתובות רוסית, להוציא תעודה 4 שלשונה יידיש (פרט לתוספת שאחרי החתימות הכתובה רוסית) ותעודה 10 הכתובה גרמנית.

תעודה מס' 1: טאגאנרוויץ, הלשכה המרכזית להגירה של תנועת בילו, אודיסה — אל אגודת בילו בהארקוב

[-----]

למכתבים אלה גם משמעות אחרת, לא פחות חשובה. יש אצלנו חברים רבים אשר על-ידי רצון וביתר מרץ היו יכולים להשיג לעצמם דרכונים גוברנאטוריים² ואילו עתה הם יושבים להם בחיבוק-ידיים ומחכים שהלשכה המרכזית תשיג להם

1. חסרה תחילתו של המכתב, אך מתוכנו מתברר שנכתב באודיסה. אין ספק שנשלח לאגודת ביל"ו בהארקוב, כי בתוקף היותה אגודה ראשית היתה מקבלת דיווח על הנעשה, וראה תעודה מס' 14. על סמך צירוף הנסיבות והשוואת כתיב-היד אפשר לקבוע, כי טאגאנרוויץ הוא בריילובסקי, שיחד עם צ'רנין אייש את לשכת אודיסה בראשיתה. לא פעם נתכנו פעילי הבייל"ויים בשם עיר מסוימת כדי להסתיר את זהותם. קרוב לוודאי שהמכתב נכתב בחודש מאי (1882), שבו נוסדה הלשכה באודיסה (ראה הערה 6 למבוא), וכנראה לפני ה-25.5.1882, כי בתאריך זה טיפל בלשכה האודיסאית יוסף בראון (ראה כתבים א' מס' 27, עמ' 59—60) לפני צאתו במשלחת ביל"ו לקושטא ולאחר שבריילובסקי חזר ללימודיו באוניברסיטת חארקוב ונטש את ביל"ו.

2. דרכון הניתן על-ידי מושל הפלך (גוברנאטור). רק בעל דרכון כזה הורשה לצאת לחוץ-לארץ.

דרכונים. אחרי המכתב ההוא מקווה אני, שכל אחד יטרח מעט בהשגת דרכונים לעצמו, ואם לא יצליחו להשיג דרכונים גוברנאטוריים, הרי בודאי ישיגו דרכונים פשוטים³ עם אישור מן המשטרה, שאינה מתנגדת לנסיעתם לחוץ-לארץ. אז יקבלו על נקלה באודיסה דרכונים גוברנאטוריים. מכל-מקום, בעיית הדרכונים מעסיקה אותנו ואנו עובדים בכיוון זה. אחרי שנוכחנו לדעת שאברגוז⁴ אינו יכול לעשות למענו מאומה בענין זה, התוודענו לגורמים [מתווכים] מומחים לדבר וגודע לנו מהם על שלוש דרכים לצאת לחוץ-לארץ: (1) הדרך הנולה ביותר למעבר היא — בלי דרכון. הדבר נעשה כך: הגורמים המזכרים כבר, באים בקשר עם רבי-החוב — לים — עדיפים אלה של אוניות צרפתיות. רבי-חובלים אלה מוסרים תמורת 10 או 15 רובל את חדרם שאותו הם נועלים בזמן ביקורת הז'אנדרמים.⁵ בדרך-כלל דור-שים את הדרכונים בשעת העליה לאניה, ואילו הז'אנדרמים מופיעים שעתים לפני ההפלגה ובודקים כלאחר-יד. ואולם דרך זו, לדעתי, ככל שהיא זולה, אינה באה בחשבון, כי לא קשה כלל להיתפס, אם ידרשו הז'אנדרמים לפתוח את תאו של רב-החובל. (2) דרך זו — החוקית ביותר, אולם כרוכה בהוצאה עצומה: המתווך מתקשר עם ראשי-עירות מסוימות והללו שולחים אליו דרכונים על שם אנשים שמתו, אנשים שנסעו וכו', מצטיידים באישור המשטרה שם, והם עצמם מקבלים כבר דרכונים גוברנאטוריים. דרכון כזה עולה 30 רובל. הדרך השלישית — המתווכים מספקים דרכונים מוכנים, שהתקנתם אינה כשרה, כמובן.

צ'רנין נדבר עם מתווך אחד, שישגי לו, לנסיון, דרכון ב-30 רובל. בלית-ברירה, אם חברינו לא ישיגו לעצמם דרכונים גוברנאטוריים, יהיה צורך להשתמש במתווך כים אלה ולגמור אתם על דרכוני 30 רובל, כיון שזוהי הדרך הפחות מסוכנת.

אתמול הוזמנו לאספת הוועד,⁶ שבה ביקשנו שנעמיד את חבריו ביתר פירוט על מטרותנו, הרכב חברתנו ואמצעיה. ואז התבטאו רבים, שהם רואים כחובה מוסרית לעצמם לעזור לא רק לאודיסאים אלא גם למהגרים מערים אחרות, בעיקר לאלה של חברתנו. הודענו להם, ששלחנו חוזרים לכל האגודות כדי שהללו תמצאנה לנו ידיעות מדויקות על עצמן, וכאשר נקבל פרטים אלה, נגישים לוועד שלהם. היום נבקר בנפרד בביתו של כל אחד מחברי הוועד ונבקש את עזרתו. באספה של היום התעוררה השאלה — במה הם יכולים לעזור למהגרים הרוסיים אם אוליפאנט יגמור עם השולטן בחיוב בענין היהודים. הם החליטו לכתוב מכתב לאוליפאנט, אשר ימסר לו על-ידי נציגיהם, כי הם אירגנו ועד במטרה להמציא לו מהגרים מאודיסה

3. דרכון שניתן על-ידי רשות מקומית שאליה השתייך האורח דרך-קבע, ובהחזקתו היה חייב כל אדם ברוסיה. אי-אפשר היה לצאת לחוץ-לארץ על סמך דרכון כזה.
4. שמו נזכר כמה פעמים בחליפת המכתבים של הביל"ויים. היה כנראה אדם בעל השפעה בחארקוב, שהביל"ויים תלו בו תקוות, והוא הכויבם.
5. שומרי בטחון (אנשי המחלקה השלישית, היא — המשטרה הפוליטית לטיפול בתנועות המתחרת, שב-1880 נעשתה כפופה לשר-הפנים).
6. ועד של אגודת בעלי אמצעים באודיסה, שנתארגנה לסייע להגירה לארץ-ישראל (ראה ווסחוד השבועי, 5.1882.[8]20).

לקושטא או ליפו, אם יקבל על עצמו לסדרם מיד.⁷ ואם לאו — לציידם באמצעי-קיום למשך זמן מסוים. חוץ לזה הם מציעים לו, לחייבם לבחור בקפדנות את המבקשים להגר כדי למנוע זרם של כל מיני פסולת — כפי שהיה, למשל, בברודי — דבר היכול למוטט את הרעיון כליל. עד כה היתה פעולתנו, כנראה, בלתי-מעשית לחלוטין. עתה יש אפשרות לתקן כל זה, לו רק היה כסף. שהרי מאודיסה היינו יכולים להוציא הרבה כסף אילו נמצאו בעיר שני נציגים, שלא היו נאלצים להת-קיים פה בפרוטות, אלא יכלו לחיות בהידור, לצאת בבגדים נאים, כדי להופיע לפני הגבירים המיליונרים שכאן מבלי שיתחסו אליהם כאל פושטיידי, מבקשי נדבות. בנוסף לכך הכרחי הדבר, שיימצאו לנו שני נציגים לשלחם לאוליפאנט (למרות הודעתנו שאנו שולחים 8 אנשים),⁸ אשר אליו הגיעו עתה נציגים מכל הערים כמעט. לכשנקבל ידיעות מדויקות מן האגודות, נדרוש מהן כסף, ההכרחי לשיגור שליחים לקושטא ובשביל אלה המתגוררים עתה באודיסה.

היום אנו מטלגרפים לסאנדומירסקי,⁹ שיאסוף כסף בטאגאנרוג וברוסטוב ויבוא הנה. הנני מודיע לכם, רבותי, שאם [לא] תשתדלו בענין הכסף, הרי איאלץ, כנציג שנשאר כמעט בלי פרוטה, לברוח מאודיסה.

ט א ג א נ ר ו ז' צ

כיתבו ללא-דיחוי, היכן נמצא עתה מינץ! כמו כן הודיעו את מענו. אם יהיה לנו צורך בנציג בקושטא, הרי רק הוא ראוי להיבחר. בהתחשב עם נסיעתו של צ'רנין,¹⁰ נחוץ לי באודיסה עוד איש אחד, שכן העניינים כאן כה רבים שאינני יכול בהחלט להתמצא. המרץ עוזבני כליל כאשר אני מציץ בארנקי אשר בו 10 רובל, וביודעי, שכאן אסור לאדם להיראות שלא כיאות.

אין במכתב זה כל עקביות, אך הדבר מוסבר בכך, שאני אובד-עצות לחלוטין נוכח הבעיה העומדת לפנינו באודיסה. הנני חוזר ואומר, רבותי, שאודיסה היא מקור שממנו נוכל, אם נשכיל, לשאוב כסף בשפע, כיון שהאודיסאים כולם יודעים על אגודתנו מצדה הטוב. אני עומד על כך, שסאנדומירסקי יבוא, אולם אך ורק עם כסף; ולא — נאבד בהחלט הכל.

מחר אספת הוועד אשר בה עומדים לדון בעניינים חשובים ביותר. על התוצאות

נודיע.

7. ביוזמת אברהם קונסטאנטינובסקי, הובב-ציון מאודיסה, שלחו אגודות רבות ליישוב ארץ-ישראל מכתבים לאוליפאנט בדבר נכונות חבריהן לעלות ארצה, ואף נקבו בשמות מועמדים לעליה כדי לספק לו טיעונים לעמדתו למען ההגירה לארץ-ישראל, כנגד התומכים ביציאה לארצות-הברית. דוגמאות — כתבים א' מס' 9 ו'10, עמ' 21—24 (בענין פניית קונסטאנטינובסקי לציבור ראה 'המגיד', כ"ח באייר תרמ"ב (27.4.1882), ועוד כמה גליונות 'המגיד' אחריו).

8. לא מצאתי שום תעודה שבה הודעה על הכוונה לשלוח שמונה אנשים. מכל מקום — לקושטא יצאו ארבעה, כאמור במבוא.

9. לפני יציאת סאנדומירסקי לקושטא, בדרכו לארץ-ישראל, עשה בשליחות ביל"ו בטאג-אנרוג וברוסטוב, ואחר-כך שימש זמן מה כחבר הלשכה המרכזית באודיסה.

10. לקושטא.

כמור־כן לא נאחר להודיע על תוצאות שיחותינו עם כל חבר ועד בנפרד. דומה שאיש מן השליחים לא נאלץ לעבוד הרבה כמונו, כי לא זו בלבד שצריך לבקר אצל גבירים שונים, אלא אף לעסוק במתווכים. אם רצונכם לדעת, הריני כאן לבדי משום שצ'רנין טרוד יותר בעניינינו. אל תקפידו עמי בגלל הצד הספרותי של המכתב, כי אני מאוד מפורז. ייפוי־הכוח שלכם¹¹ שווה כקליפת השום, כי אין בו שמץ מן הרשמיות.

תעודה מס' 2: סניף הלשכה המרכזית להגירה לארץ־ישראל, קושטא —
אל הלשכה באודיסה

[-----]
1882 [15.6.1882] 3 ביוני 1882
מס' 201

אחים!

הגנו נמצאים בקושטא כבר שלושה ימים ועדיין לא הספקנו לעשות דבר של ממש. הסיבה לדבר שכאן מתנהל הכל באיטיות רבה מדי. רק אתמול בערב עלה בידינו למצוא אדם בקונסוליה הרוסית, שיתרגם את תזכירנו לצרפתית. אל תבהיל אתכם מציאותו של המתרגם בקונסוליה; הוא איש מהימן וישר במלוא מובן המלה. התרגום יהיה מוכן לשבת. אז נלך לאוליפ[נט]. עתה אנחנו תשעה בקושטא. הגנו מתגוררים בשני חדרים והתמורה — 54 רובל לחודש. בשביל ארוחת־צהריים משלם כל אחד 24 קופייקות. אתמול בבוקר הגיע אורלוב¹. הוא מוסר לנו, שכל האגודה הניקולאייבית מתכוננת לצאת לקושטא בשבת. למען השם, אל תניחו לדבר לצאת לפועל כי ייגרם בלבול גורא. מצבנו אינו ברור כלל ואין אנו יודעים מה לעשות. אנו מפקפקים בהצלחת השיחות שלנו עם אוליפ[נט]. עם אחי ועם צ'רטוק² לא נפגשנו. לא ידוע היכן הם. הגנו מוציאים כסף רב. מצבנו הוא כשל אלמים, כי אין אנו שומעים גם אחד הניבים מאלה הרווחים בקושטא, ובנוסף לכך — זרם של חברים חדשים, אשר רק מפריעים בנוכחותם בעיר [— — —] הרעש מן הרחוק בות, הצריחות המטרפרות של התורכים עוד מגבירות את האנדרלמוסיה השוררת

11. ייפוי־כוח לפעול בשם בילו.

1. י. אורלוב, בילוויי מפולטאבה. עלה ארצה עם קבוצת בילו הראשונה, וראה תעודה מס' 12, הערה 2.

2. הלל מינץ, אחיו של משה מינץ, ויעקב צ'רטוק (אביו של משה שרת), שניהם בילוויים. אין כל עדות לכך שעל השניים הוטלה שליחות איזו שהיא בתורכיה. מכל מקום — צ'רטוק הגיע לארץ־ישראל כמה שבועות לפני קבוצת הבילוויים הראשונה (ראה כתבים א', מס' 432, עמ' 756), והלל מינץ היה בארץ, כפי שמעידה חתימתו על מכתב של אליעזר בן־יהודה מ־5 ביולי 1882 לפרץ סמולנסקין (אוסף שבדרון, בית־הספרים הלאומי, ירושלים).

כמעט בתמידות בהדרים של חברינו. מפתיע אותנו חוסר הטאקט שלכם ואי-הקפדה על התנאים שנקבעו. זכור לנו שקבענו, כי אין לשלוח עוד חברים לקושטא עד לשיחות הסופיות עם אוליפ[נט] ועד לקבלת מכתב מאתנו ובו הרצאת הדברים במפורט. אין אתם שמים לב לכך כלל ופועלים לפי ראות-עיניכם. מכאן, שברצותכם להשתחרר מנטל מיותר, אתם מגוללים אותו על כתפינו העמוסות בלאו-הכי למעלה מכוונותינו. יתירה מזה — כל חבר חדש מוציא במשך הימים הראשונים 5—10 רובל לפחות. וכך מבזבזות אגודותינו את כל כספן עוד לפני היציאה ליפו, ושם — שב בנקיון-שיניים ומות ברעב או חכה לביאת המשיח. על-כן אנו מבקשים מכם ואף פוקדים, לא לתת לאיש לנסוע לקושטא. ישב כל אחד בביתו ויחכה לתשובתנו הסופית שתימסר ישירות או באמצעות הלשכה המרכזית. רוונפלד³ יישאר בקושטא שבועיים. הוא כבר היה אצל אוליפ[נט] והשתכנע, לפי שעה, רק ביושרו ובכנותו של האיש. על התרשמות זו מסר לנו רוונפלד אתמול.

תמורת 240 טפסים ו-100 מעטפות שילמנו 4 ר' 72 קופ', ובעד 100 כרטיסי ביקור — 1 ר' ו-60 קופ'.

מ. מינץ

י. בראון

י. ברליאבסקי

צ'רנין

ג. ב.: חברי לשכתנו המרכזית שיש להם כסף [יכולים] לבוא אלינו. כתובתנו: תורכיה, קושטא למינץ או לברליאבסקי, דואר שמור.

תעודה מס' 3: הלשכה באודיסה — אל הלשכה בקושטא

1882 [17.6.1882] 5 ביוני 1882

מס' 90

אדונים נכבדים מינץ, בראון וברליאבסקי,

קיבלנו היום את מכתבכם, אשר יחד עם סיפוריהם של מביאי המכתב עשה עלינו רושם מדכא. לא זו בלבד שלאחר שהות של כמעט שבוע בקושטא, לא השגתם

3. יעקב רוונפלד, עורך השבועון 'ראזסוויט' הפטרבורגי, שיצא לקושטא בראשית יוני 1882 מטעם אגודה מוסקבאית לעידוד הגירה לארץ-ישראל, לשם בדיקת הענין במקום. את רשמיו מנסיעה זו פירסם במאמר 'מן הבוספורוס', שהופיע בגליונות מס' 28—30 של עיתונו, ובו גינה את שליחי ביל"ו בקושטא. יתכן שדעתו השלילית עליהם כבר הגיעה לרוסיה קודם, וראה תעודה מס' 3. חלקים מן המאמר נתפרסמו ב'ספר הציונות' א', עמ' 209—217.

כל ידיעה של ממש והנחתם על-ידי-כך מהלומה מוחצת על שמנו הטוב אצל אגודות אחרות, עוד אתם באים עלינו בטענות על שאנו שולחים חברים — כלומר רק את אורלוב לבדו, כי סברדלוב¹ נסע יחד אתכם, ואותם חברים שנסעו עוד לפניכם עניינם אינו נוגע לכם. לא השכלתם אפילו להודיע לנו טלגרפית, שתלכו בשבת אל אוליפאנט. אם חסתם על כסף, הרי מוטב לחסוך בהוצאות על הטפסים שאינם נחוצים עדיין, או — מה שנכון יותר — שאינם נחוצים כלל, שכן להשאירנו בלי ידיעות כמוהו כאילוץ כל האגודות לירוק בפנינו. בקיצור, כל צעד — שטות רבתי שאין לה תקנה. כאילו לא יכולתם ללכת אל אוליפאנט, לשיחות מוקדמות אתו, בלי תזכיר, במקום לאפשר לרוזנפלד להכפישנו ואחר-כך לבוא לפניו כחוזרים בתשובה.

מה שנוגע לאגודה הניקולאייבית, זו לא תצא בשבת, כלומר — היום, חוץ מגרינברג², המוכיז, אבל אם עד יום שלישי בבוקר לא יגיע מכם מברק או הודעה אחרת — בו ביום נשלח אותה, כי איננו יכולים לחכות לכם, כאשר אתם פועלים כצבים ועסוקים בהאזנה לשאון קושטא או לצריחות התורכים. אם יימשך הדבר עוד שבוע, נפסיד את כל האגודות. זיכרו זאת ותנו דעתכם על כך. כמו כן הננו מבקשים לא להיתפס לשטויותיו של מינץ, כגון התחלת מנין הטפסים שלכם במספר 201.³ דומה שהגיע הזמן לזנוח מעשי-נערות אלה.

מ. קורסונסקי

י. סאנדומירסקי

ל. לאציניק

ח. פרידול

ג. ב.: הננו יושבים באודיסה באמצעים מוגבלים מאוד מאוד, ובהחלט אין לצפות לכסף מאיזה שהוא מקום. מן האגודה במינסק קיבלנו 25 רובל, אבל כסף זה נמצא עד עצם היום הזה בדואר, כי נשלח על-פי כתובתו של בראון. טילגרפנו, אך תשובה לא באה. חוץ מזה קיבלנו מן האגודה הגרודנאית מכתב ותו לא. הם שואלים אם יחזור עוד מינץ לרוסיה.⁴ מה פירושו של כל זה?

המוכיז מ. גרינברג — אחיו של אותו סטודנט גרינברג חבר האגודה — הוא מסגר מצוין והיה נאלץ לנסוע מהר ככל האפשר.

1. אליהו סברדלוב — ביל'ווי מפולטאבה, וראה תעודה מס' 11, הערה 2.
 2. משה גרינברג — ביל'ווי ממליטופול. הגיע ארצה בקבוצה הראשונה, אך חזר מיד לרוסיה. ראה שם, שם.
 3. ראה תעודות מס' 2.
 4. ראה תעודה מס' 7.

תעודה מס' 4: הלשכה בקושטא — אל הלשכה באודיסה

[18.6.1882]

[-----]
 עם הנייר הרוסי. היום היינו אצלו. הוא קיבלנו יפה מאוד, אבל הסמקנו משום שהיינו צריכים לדבר רק גרמנית באמצעות המתורגמן, כי הוא עצמו מבין אמנם גרמנית, אך לדבר אינו יודע, וקאצאפית² אין המתורגמן מבין. ישבנו אצלו כשעה, אבל לא יכולנו לשאת נאומים בגרמנית. על כן מסרנו מעט מתוכן התזכיר, וכן על מטרותנו ובקשתנו ממנו. הוא הקשיב לדברינו והציג לפנינו כמה שאלות על אודות המעמד הבינוני, אם הם רוצים לנסוע לעבוד את האדמה ואם קבוצתנו כבר חיסלה את העסקים ואם כבר מוכנים אנו לנסוע עכשיו. ענינו כי כולם מוכנים כבר ושבקרוב יבואו לקושטא ושכבר היו מוכנים ב-27 באפריל אלא שבגלל מכתבו³ התעכבנו. אז שקע במחשבות, כאילו נזכר בדבר, והציג לפנינו עוד שאלה אחת: אם יודעים אנו שבארץ-ישראל אין השולטן מרשה להתישב. על כך ענינו, כי יודעים אנו, אבל [מחזקת] אותנו התקוה, שהיהודים יוכלו להתאסף סמוך לארץ-ישראל ויהיו אומה אחת. אז ענה: כיון שהתחילו לצעוק בכל העיתונים ארץ-ישראל ושוב ארץ-ישראל, זה גרם לרעש, והשולטן באמת אסר לעשות מושבות.

[-----]
 ייגמר, ואחר-כך נוכל לשלוח את אנשינו לתור אחר אדמה למושבבתנו. הוא ביקשנו שנתרגם את תזכירנו לאחת מלשונות אירופה, אפילו בגרמנית. תוך לזה שִׁלְחָנו מיד בלוויית מזכירו אל השגריר האמריקאי,⁴ על-מנת שנספר לו אותם הדברים. השגריר קיבל אותה שעה מיסמך בדבר ניהול משא-ומתן עם השולטן באיזה שהוא ענין, ולכן לא יכול היה לקבלנו. נגמר, אם כן, שמזכירו של אוליפאנט יבוא אלינו לדירתנו מחר ויוליכנו אל השגריר במשרדו ויגיד לנו מתי נוכל להתראות שוב עם אוליפאנט.

אחרי הדברים האלה יצא המזכיר במרוצה וביקש מאתנו לשמור את הדבר בסוד כדי שלא יגרום לרעש, כפי שקרה קודם בענין ארץ-ישראל. הבטחנו לו, ואיננו כותבים לשום אגודה את האמת במלואה. אנו רק כותבים, שאיש לא יצא לדרך וישיש תקוה אחת — שהוא יסדר לנו מושבה, אבל ניהול המשא-ומתן אתו צריך להשתהות.⁵

1. ממכתב זה שרדו שלושת חצאי העמודים התחתונים וסופו חסר. מתוכנו של המכתב ברור, שנשלח אל הלשכה באודיסה ונכתב ביום שבו נפגשו שליחי ביל"ו עם אוליפאנט בפעם הראשונה, הוא ה-18 ביוני (ראה תעודה מס' 5).
2. רוסיית.
3. מכתבו של אוליפאנט מווינה, מיום 4.4.1882, נתפרסם ב'המגיד' מכ"ד בניסן תרמ"ב — 13.4.82. במכתב זה מודיע אוליפאנט, שהוא יוצא לקושטא לבדוק את שאלת ההגירה לארץ-ישראל, ומדגיח את הצורך לנהוג זהירות רבה בכל הנוגע ליציאה ארצה.
4. ראה הערה 13 למבוא.
5. ראה תעודה מס' 5.

הוצאות הנסיעה אליו עלו עד ל-5 ר"כ. הוא גר במעון-קייץ, כ-25 ורסטאות
 מן העיר. צריך לנסוע בבוספורוס ולסבול טלטלה. הוא מתגורר [— — — — —
 — — — — —] כאן אנו אילמים וחרשים. ברוסיה משלמים
 כסף בעד חפצים, וכאן — נוסף על כך — משלמים אנו בעד מ ל י ם . ע ק מ ע ק
 (לחם) קונים אנו כבר בעצמנו.
 את המכתבים התחלנו במספר 200⁶ כדי שתוכלו לכתוב מבלי שמספרי מכתביכם
 יתערבבו באלה שלנו.

יוסף בראון
 משה מינץ
 יעקב ברליאבסקי
 מ. צ'רנין⁷

קושטא, סניף הלשכה המרכזית
 המען למכתבים: קושטא, ברליאבסקי, דואר שמור.
 המען למברקים: קושטא, מינץ.
 כיתבו לנו, בבקשה, מה מתרחש ברוסיה, כיון שאיננו יודעים מאומה. גם עיתון
 רוסי אחד אינו מתקבל כאן ואילו העיתונים הגרמניים אף הם [— — — — —]
 [— — — — —]

תעודה מס' 5: מיוזמת חוזר מואת הלשכה בקושטא — אל אגודות בילו ברוסיה

המכתב הראשון שנשלח לאגודות

1882 [18.6.1882] 6 ביוני 1882

אחים!

היום בשעה שתיים אחרי-הצהריים היה לארבעת שליחינו — ברליאבסקי, מינץ,
 בראון וצ'רנין — ראיון עם סר אוליפאנט. בראיון זה, שנמשך למעלה משעתיים,
 מסרנו במלוא היסודיות ובמרוכז על תולדות תעמולתנו, התפתחות אגודותינו, הרכב
 חבריהן, הנכונות הכנה של כל אחד מאתנו להקריב את עצמו למען הרעיון הגדול,
 רעיון איחודו ותחייתו של העם היהודי על-ידי יישובה של ארץ-הקודש. העמדנו
 אותו על מצבנו הכספי ועל המיזוג הסופי של כל האגודות הבודדות לגוף כללי אחד,
 המלוכד ליכוד אורגני. הוא הקשיב לדברינו בתשומת-לב מירבית וביחס רציני
 ועמוק לענין וקיבל אותם אל לבו כאדם ישר ובעל מדרגה מוסרית גבוהה, הרוחש
 אהדה במידה שווה לכל תנועה לאומית המכוונת לתקומתם של המושפלים והמבוזים.
 אחרי שורה שלמה של שאלות אמר סר אוליפאנט, שידאג לאפשר את הקמתה

6. ראה תעודה מס' 3.

7. עדי כאן לשון התעודה יידיש. מכאן ואילך — רוסית.

של מושבתנו הנאורה בעוד שלושה-ארבעה שבועות,¹ מתוך הנחה שהכסף העומד לרשותנו (100 רובל לכל חבר) מצוי בעין. מה שנוגע להגירת היהודים בכלל, הרי לפי דבריו לא תוכל זו לצאת לפועל אלא כעבור חודשיים, החל מהיום.

עם זאת הוא ביקשנו במפגיע, ראשית לכל לכתוב לכל חברי אגודותינו, שלא יווצו ממקומם לפני חלוף השבועיים שנקבעו להם — פרק זמן שבו ינהל אתנו שיחות נוספות; שנית — לעכב בכל המאמצים את הגירתם של יהודים לארץ-ישראל; ושלישית — לשמור בסוד כמס את כל הידיעות שקיבלנו ממנו. בהמלצת סר אוליפאנט יוסדר לנו מחר ראיון עם השגריר האנגלי.²

זכרו, אדונים נכבדים, שבהצלחת מושבתנו תלוי הענין הגדול כולו — יישוב ארץ-ישראל על-ידי יהודים. ידיעות נוספות על שיחותינו יועברו אליכם בבוא העת.

תעודה מס' 6: הלשכה באודיסה — אל הלשכה בקושטא

1882 [20.6.1882] 8 ביוני 1882

מס' 109

אדונים נכבדים ברליאבסקי, בראון, מינץ,

יושבים אנו באודיסה ואין לנו אלא לתמוה על הצעד שנקטתם, אשר אין רע ממנו והוא כמעשה ליצנים. במחילה מכם! מצבנו באודיסה מוכר לכם היטב ובכל זאת לא הודעתם לנו עד היום מאומה, אם לא לראות כידיעות את אשר כתבתם בדבר הצריחות המטורפות של התורכים וכיוצא באלה, דברים שאין להם שייכות לתכנית פעולותיכם; ואילו על הענין עצמו לא כתבתם ואינכם כותבים. במכתבנו הקודם כתבנו, שאם עד יום שלישי לא יגיע מכם מברק, נשלח אליכם את האגודה מבלי לחכות לידיעות כלשהן. לפי שעה שולחים אנו אליכם שתי סנוניות ראשונות בדמותם של גרינברג וברודני.¹ אם מיותר בעיניכם להודיענו משהו, רואים אנו לנכון לא להקדיש תשומת-לב מיוחדת להוראתכם שלא לשלוח איש. ושוב מבקשים אנו מכם לטלגרף. אתמול הגיע אלינו בלקינד,² עם דרכון מוכן.

ח. פרידזל חברי הלשכה: מ. קורסונסקי

פ. גלקה³ ל. לאציניק

י. סאנדומירסקי

1. אחרי המלים: 'שלושה-ארבעה שבועות', רשומות המלים הבאות, שנמחקו: 'על אדמת ארץ-ישראל'.

2. אחרי המלים: 'ראיון עם השגריר האנגלי' (כנראה טעות וצ"ל: השגריר האמריקני) בא המשפט הבא, שנמחק: '(לכן, אדונים נכבדים, דאגו נא לכך, שלכל אחד מכם יהיו לכל הפחות 100 רובל מן המוכן, וחויץ מזה טפלו באיסוף תרומות למען מושבתנו)'.
1. ברוך ברודני — ביל"וי מניקולאייב, שעלה ארצה עם קבוצת ביל"ו הראשונה וראה תעודה מס' 11.

2. ישראל בלקינד בא לאודיסה בדרכו ארצה לאחר שעשה נפשות לביל"ו בעירו מוהילב.
3. לא נתקלתי בשם זה אלא כאן.

תעודה מס' 7: הלשכה בקושטא — אל הלשכה באודיסה

1882 [21.6.1882] 9 ביוני 1882

מס' 219

אל הלשכה המרכזית באודיסה,

במכתב מס' 205 פירטנו ידיעות שקיבלנו מסר אוליפאנט. במכתב הזה נעביר אליכם את החדשות ששאבנו משיחה עם השגריר האמריקני. הוא מסר לנו את הדברים הבאים: כבר קיימים תנאי התישבות בסוריה ובארם-נהריים, חתומים בידי השולטן. הם אנושיים עד מאוד, ליבראליים ביותר ומותאמים להתישבות גדולה ככל האפשר באותם מקומות, של יהודים, בעיקר מן המעמדות העניים. בימים אלה הת-קיימה מועצת שרים בראשות השולטן ובה הבטיח בעל-פה לתת ליהודים אפשרות לרכוש במקומות ההם אדמה ללא תמורה, בחינם ממש. עתה מחכים לפירמאן רשמי בחתימת השולטן.¹ נוסף לכך הודיע השגריר האמריקני, שמיד אחרי חילופי-הדברים אתנו ילך אל הוויזר הגדול ויבוא אתו בדברים נוספים בנוגע ליישוב אותם מקומות על-ידי יהודים. הוא הבטיח כי כעבור שניים-שלושה ימים ישלח לנו את תשובתו של הוויזר הגדול ואת התנאים הקיימים ליישוב סוריה וארם-נהריים, חתומים על-ידי השולטן. הוא ביקשנו ללמוד היטב את התנאים ולהביע את דעתנו עליהם. מחר יביא אלינו מזכירו של סר אוליפאנט כמה ידיעות חדשות בענין זה. עם זאת, אדונים נכבדים, לא למותר הוא, לדעתנו [להודיע] לכם, שאנו [מנהלים] התכתבות ענפה עם כל אגודותינו, ללא יוצא מן הכלל. אנו נשענים על עובדות וכל ידיעותינו באות מפי אוליפאנט והשגריר האמריקני, השואבים את ידיעותיהם [—] ממועצות השרים ומשיחות פרטיות אתם. כל מה שכתבנו [אינו] נמסר איש, אפילו לא לרוזנפלד.² אגודתנו זוכה לתשומת-לב נאותה ומתיחסים אליה באהדה רבה. על סמך כל זה באנו לכלל החלטה, שעלינו להתנהג כיאה למעמדנו הרשמי וכיאה למעלת יעודנו. על-כן, הרף חסרון-הכיס שמתחיל לתת בנו אותותיו, נאלצנו לעקור לדירה טובה, כדי שאפשר יהיה להיבדל מחברינו שאינם שייכים ללשכה ומפריעים לנו אפילו בעצם נוכחותם בקושטא.³ אוליפאנט הידוע שהננו כאן ארבעה, ביקש במפגיע שלא נרשה לאגודות נוספות לבוא הנה. חוץ לזה, הדירה הכרחית למקרה של קבלת אורחים חשובים. אוליפאנט העיר לנו בראיון אתו, שאחרי שנכיר את תנאי ההתישבות, נצטרך לשגר משלוחת בת 2—3 מחברי לשכתנו המרכזית לסוריה ולארם-נהריים, כדי לבחור מקום למושבה. לפיכך, אם יהיה לכם כסף, תקפצו לשם. הנה כל מה שהספקנו לעשות בזמן שהותנו בקושטא, עיר שבה אנו מופיעים כאלמים גמורים, וכל צעד מצעדינו כרוך בהוצאת כספים מכיסנו הדל, ההולך ומצטמק

1. ראה הערה 13 למבוא.

2. עורך ה'ראזוסוויט', וראה תעודה מס' 2, הערה 3.

3. מנהיגי בילו הקפידו על ההבדל בין מעמדם של ראשי התנועה — 'השליחים' — שעמם נמנו גם חברי הלשכות באודיסה ובקושטא — לבין חברים מן השורה.

שהיה מדולדל מאוד גם בלאו־הכי, אם כי בר[ליאבסקי] מחזיק אותו בחזקה בידו הקמוצה.

לחינם [אתם מאשימים אותנו] שאנו מפריזים בדברי מותרות וגם יושבים באפס־מעשה וכן באיוולת של שליח אחד, שכבר פעמים רבות מדי נטפלתם אלינו.⁴ אנחנו איננו [עונים כי] אמצעינו אינם מספיקים למשלוח מברקים. — איננו יושבים באפס מעשה אלא עוסקים בענין, ענין הגיוני ונכון [— — —] מעיינים ודנים בו, וכבר [— — —] עד לטפשות אחד משליחינו; אך הגיע הזמן להפסיק ולהבין שגם אני כן, ואת לבבי — כמוכם — מעלה אני קורבן, שכמוכם אני מסור לענין, מסתכן כמוכם כשהדבר הכרחי, נוהג בשיקול־דעת כשהענין דורש זאת — כמוכם, איש צעיר אני, בעל אותה השכלה, בעל אותו מעמד בחברה, בן למשפחה ישרה כשלכם, בן־דורכם, בעל הליכות כשלכם, בעל כוח־רצון כשלכם, בעל אותו מרץ, אותו סגנון, אותו הלך־מחשבה, אותו תהליך חשיבה. גם אני כמוכם שואף בכל הלהט של נימי נפשי, בכל דם לבי, בכל לשד־עצמותי, לאותה פינה על כדור־הארץ, כדי שעמנו היהודי העשוק, חומרית, והמאבד את דמותו המוסרית, המטוטלטל מדינית וכלכלית, יתחזק ויתאושש בדרך של התישבות תכליתית; ינער מעצמו את כל החלאה שדבקה בו בכל ימי גדודיו מארץ לארץ, מממלכה לממלכה, ממחוז למחוז. כבר הגיעה עת לזנוח את המבחנים שבהם אתם מעמידים אותי ולהתיחס לענין במפוכח, להתנער מחשבונות אישיים, מהיתפסות לאינדיבידואליות ולמריבות קטנוניות נעדרות תכלית, ולעבור לבעיה הכללית, להבנה כלל־אנושית מקיפה יותר ולאידיאול רחב יותר של איחוד ותחיית היהדות, שהוא נעלה מכל ריב, מכל מלשינות, תסבוכות, אנדרלמוסיה, לא־איכפתיות, גידופים, לעג, עקיצות, לגלוג ורצון להרגיז את עצמך ואת הזולת, כל זה — מפני שאין לכם סבלנות ו[— —] הבנה לגבי משמעות המקום, הזמן והמרחב.

מה שנוגע לשאלה מגרודנו,⁵ הנני מוצא לנחוץ להבהיר [—] לכם את משמעותה, בתקוה שלא תמשיכו להטרידני [— — —] הענין בכך שיש לי אפשרות לנסוע [—] לגרודנו, לשאת — פיקטיבית — צעירה אחת, לקבל [— —] אלפים רובל ולנסוע אתה למושבה. כשיצאתי מן הבית לאודיסה לא ידעתי, שלא יודמן לי לחזור עוד לרוסיה. כמעט הבטחתי לאותה צעירה להגיע אליה ובמסווה הנישואין הפיקטיביים לתת לה אפשרות להיות חברה במושבה עם הון של 6000 רובל. כתבתי להם שאולי אשוב לשבועיים־שלושה, כדי להסדיר דבר זה. אבל כפי הנראה ממצב ענייננו, לא אבקר עוד ברוסיה, ולא תהיה לנו חברה כזאת.

חברים שליחים: מ. מינץ

י. ברליאבסקי

י. בראון

מ. צ'רנין

4. הכוונה למשה מינץ, שהוא גם כותב המכתב, וראה תעודה מס' 3.

5. ראה תעודה מס' 3.

תעורה מס' 8: הלשכה באודיסה — אל הלשכה בקושטא

1882 [24.6.1882] 12 ביוני 1882

מס' 115

אחים!

מביאי מכתב זה — ה"ה פרוקס, בורוכוביץ, קושניר והעלמה סירוט — מהווים את האגודה הניקולאייבית.¹ אל גא יפליא אתכם מספר החברים הקטן כל כך — ארבעה, כפי שאתם רואים. כעבור שבועיים-שלושה יישלחו עוד כמה מניקולאייב. לפי שעה אין אמצעים. לארבעת אלה אשר יתיצבו לפניכם כסף בסך 190 רובל בקירוב. אם יידרש לכם כסף, תוכלו לקחת אצלם 75 רובל. הננו מבקשים מכם להתחס אליהם ביתר אדיבות ולא לדחות מעצמכם את חבורתנו, שגם בלא-הכי הצטמקה כהוגן. שנית, הם לא יפריעו לכם. תמצאו במקום כלשהו בקצה העיר דירה זולה, שבה יהיה מקום גם לאחדים מחברינו,² חוץ משניים שישכרו לעצמם דירה נוחה והדורה יותר, אשר בה תוכל להימצא גם הנהלת הלשכה. ראשית כל, באופן זה תחסכו בהוצאות במידה ניכרת, ושנית — תיחלצו מנוכחותם של אנשים זרים, המפריעים לכם, לדברייכם. אתמול קיבלנו מנאדל מכתב, שבו הוא מודיע לנו, כי על שמו של ברודסקי נשלחו עוד 153 רובל.³

הננו שולחים לכם מכתבים: אחד לבלקינד, שפתחנהו, הסתכלנו בחתימה ולא קראנוהו; 2 מכתבים לסאנדומירסקי, שאחד מהם פתחנו בחשבנו שהוא מן האגודה ברוסטוב, אבל כשראינו את החתימה לא קראנוהו. חדשות מיוחדות אין.

ג. ב.: קרוב לוודאי שביום שלישי יצא סניור קורסונסקי לקושטא.

חברי הלשכה: מ. קורסונסקי

ח. פרידזל

ל. לאציניק

אנו שולחים לכם מכתב שנתקבל מווארשה. יקראוהו אותם החושבים כי הדבר נחוץ, ואז ייודע להם ויבינו. ענינו על מכתב זה כראוי.⁴

1. נמנו עם קבוצת ביל"ו הראשונה שעלתה ארצה, וראה תעודה מס' 11, הערה 2.
2. הכוונה לחברי הלשכה המרכזית באודיסה או האגודה בחארקוב, שכמיסדת התנועה היה לה מעמד מועדף.
3. כנראה אברהם ברודסקי, אחד מן האחים ברודסקי, מעשירי יהודי רוסי, שהפקידו אצלו תרומות לביל"ו. לא ידוע אם הוא עצמו תרם לתנועה.
4. לא ברור במה העניין.

תעודה מס' 9: הלשכה בקושטא — אל הלשכה באודיסה

1882 [26.6.1882] 14/26 ביוני 1882

מס' 222

אחים!

סוף סוף נתקבלו התוצאות הסופיות של המשא-ומתן עם אוליפאנט, אך למרבה הצער — תוצאות שלא ציפינו להן בשום אופן, בעיקר אחרי הראיון הראשון אתו. הפירמאן עדיין לא נתקבל ולדברי אוליפאנט לא יתקבל כל כך מהר, מחמת התס-בוכת המדינית במצרים. משום כך, אין ביכולתו לחלוטין, לעשות דבר בשביל יהודים בכלל ולא בשביל מושבתנו בפרט, עד עת מצוא.

עם זאת הוא יעץ לנו לשלוח 2 צירים לאדנה, לבחור בשטח אדמה למושבה ולפנות אל הפאשה דשם, שיתן לנו אדמה זו על יסוד התנאים הקיימים להתישבות בסוריה ובארם-נהריים.¹ הוא מניח, שאם נפנה אל הפאשה, יטלגרף הלה ללא שהות לשר-הפנים, ויעמידו לרשותנו קרקע זה. ההצעה נדחתה על ידינו פה-אחד, והנה מה שהחלטנו באספה: לא ליסד מושבה בסוריה בלי פירמאן, אפילו יקימו לנו מושבה זו, כיוון שהדבר עלול להסתיים בכך, שהיהודים לא ילכו לשם; שהחבורה כולה תסע ליפו, בלי שים לב לאיסור, — שאינו מתיר להתישב על קרקע ממשל-תית — אבל אפשר להתישב על אדמות פרטיות או לעסוק במשהו לבד מחקלאות על אדמה ממשלתית. שם נתאחד בוודאי עם מהגרים אחרים, שיש להם [אמצעים] לסידור המושבה הראשונה, או שנסתדר איך שהוא לבדנו.

היום אנו שולחים ארבעה-עשר מכתבים לעשירי מוסקבה בבקשה לחוש לעזרתנו, הואיל ואנו כבר זזים. שלחנו להם את הכתובת היפואית. הננו שולחים היום מכתבים גם לאגודות:² במכתבים אלה אנו מספרים את כל האמת, איננו מסתירים דבר, ואנחנו מציעים להן לשקול את החלטתנו ולהחליט כן או לא, היינו, לנסוע אתנו או לא, שכן אנו מסירים מעלינו את תפקיד השליחים³ והתועמלנים, והננו הופכים להיות מהגרים פשוטים. לאחר ששקלנו בדבר, הננו מציעים להם לטלגרף אליכם לאודיסה על יום היציאה. ואילו אתם לא תצטרכו לקבוע להם את ימי היציאה,⁴ והנה הטעם: תארו לעצמכם שבעיר פלונית החליטו, לאחר מכתבנו, לא לנסוע, ואתם מבריקים להם; הלא הם יראו זאת כמעשה נערות והעדר ארגון מוחלט, שכבר הוכנהו במידה מסוימת בכך שאנו כותבים מכאן (לפי ההסכם באודיסה) על מהלך השיחות, על זה שאוליפאנט מבקש לחכות, ואילו אתם קוראים לאגודות לצאת

1. ראה הערה 13 למבוא.
2. מכתב כזה, לאגודה בניקולאייב, נתפרסם בכתבים א', מס' 20, עמ' 40, ובתרגום עברי — ב'ספר הציונות' א', עמ' 217. מכתב שני, כמעט זהה, נשלח לאגודה באלכסנדרובסק (פלך יקאטרינוסלאב) ונתפרסם ב'מימים ראשונים' א', עמ' 130—132. בטיטה למכתב שנמצא בניירות צוקרמן, רשום בפיסקה שנמחקה, כי שגריר אמריקה בקושטא הציע לביל'ויים אדמה בארצות-הברית.
3. ראה תעודה מס' 7, הערה 3.
4. הוסכם שהלשכה באודיסה תקבע את תאריכי היציאה של הקבוצות היוצאות לארץ-ישראל.

לדרך. הלא תסכימו שלא טוב לאבד לגמרי את המוניטין לפני הנסיעה. ובכן, הם יטלגרפו לכם, ואתם תשלחו אותם ישר ליפו בליווי חברינו. אין לנו לחשוש שהם יציפו אותנו בבת-אחת. ראשית, בלתי-אפשרי הדבר משום שלא בעת ובעונה אחת יקבלו את מכתבינו, ושנית — אין זה מפריע לנו כהוא-זה. עליכם רק להשתדל [—] שיעלה להם בפחות כסף, כי [— — —] כסף, בה במידה יהיה יותר גם [— — —] חיי-יחד. על האניות הרוסיות [— — —] ליפו 10 רובל. אנו מניחים שאין צורך לקבל אשרות לדרכונים, אך אם באודיסה הכרחי הדבר — יקבלום עד לקושטא, וכאן משיגים ב־80 קופייקות מעבר חופשי לכל האימפריה התורכית.

לאניות יש כאן עגינה של יממה וחצי. אין הן מגיעות למוזח אלא שוהות במפרץ. משום כך אל להם לחברינו לרדת מן האניה לסירה עד לבוא אנשינו. אחרת יעלה להם הדבר ב־2 או שלושה רובל לאיש.

ביום חמישי אנו שולחים ליפו את החבורה הראשונה, ועמה — את שני חברינו,⁵ אשר ידאגו שם לדירה ולהזולת הכניסה העירה. שם כמו כאן מתנפלים הספנים והסרסורים על הנוסעים, נוטלים אותם כמעט בחינם ואחר-כך מוציאים מהם ככל שיעלה על דעתם. קראו לחברים שלנו לבוא; הם דרושים לכם לעזרה ולצורך העברתם עם האגודות האחרות.

חברי הלשכה: י. בראון

י. ברליאבסקי

מ. מינץ

מ. צ'רנין

בנוסף לחברי הלשכה חתומים:

י. סאנדומירסקי

י. בלקינד

ח ות מ ת ב י ל ו

ג. ב.: הננו מוצאים לנחוץ לחזור ולהזכיר לכם, כי הכרחי לקרוא לחברינו (מן האגודה החארקובית). מה נשמע בדבר בריילובסקי?⁶ לפאלייש⁷ תוכלו לקרוא רק

5. ישראל בלקינד ויהודה סאנדומירסקי, שהיו 'שליחים', אך לא השתייכו ללשכה בקושטא. משום כך מופרדות חתימותיהם בסוף המכתב מאלה של חברי הלשכה.

6. ראה תעודה מס' 1, הערה 1.

7. בוריס פאלייש, סטודנט באוניברסיטת חארקוב וחבר אגודת ביל"ו שם, שיצא למוסקבה לעשות נפשות לתנועה והביא לאיחוד קבוצת נוער מוסקבאית עם אגודת חארקוב. פאלייש ניהל משא-ומתן עם חברה לתמיכה ביישוב ארץ-ישראל בסקופין (פלך ריאזון), ולא במוסקבה, כפי שסברו בחוגי ביל"ו. הוא קיווה שהחברה תתרום 30,000 רובל לקניית קרקע בארץ למען תנועתו. ספק אם היה יסוד לתקוותו. מכל מקום, הענין לא יצא אל הפועל. הסוחר אליהו קפלן היה אף הוא חבר באותה חברה וראה 'כתבים' א', מס' 27, עמ' 56, 61—64. קפלן לא הסיר חסדו מן הבייל"ויים והיה תורם מפעם לפעם לחבורתם בארץ-ישראל. נמנה עם רוכשי אדמת גדרה ב־1884. השתקע במושבה ב־1909. עבר ליפו ב־1911 ונפטר בתל-אביב ב־1919.

כאשר לא יראה צורך לנהל שיחות עם הסוחרים במוסקבה. כתבו לו ששלחנו להם מכתבי-בקשה לעזרה שהובטחה לנו.

מתוך מכתב שקיבלתי מן הבית נודע לי, שלאודיסה יצאו שלושה מאנשי מוהילב. למרבה הצער עדיין אין להם דרכונים. יכול אני להמליץ עליהם המלצה חיובית ביותר.⁸ עליכם להשתדל להעבירם איך שהוא. הנני להזכיר לכם, שיהיה להם נוח הרבה יותר לבסוע באניות זרות. נדמה לי שיש להם די כסף. אני מגיח שיוכלו לצאת בתוך זמן קצר ביותר. אני ממהר לסיים, כי עלי לכתוב מכתבים לאגודות. י. בל קינד

תעודה מס' 10 : מברק מאת מ. קורסונסקי באודיסה — אל משה מינץ בקושטא

[28.6.1882]²

אל תשלחו איש ליפו עד יום שני. קורסונסקי.¹

תעודה מס' 11 : הלשכה בקושטא — אל הלשכה באודיסה

[29.6.1882] 29/17 ביוני 1882

מס' 258

אחים!

במכתבנו הקודם הודענו לכם על התוצאות הסופיות של המשא-ומתן שלנו עם אוליפאנט ועל החלטתנו לקרוא להעברת האגודות ליפו. ואמנם שלחנו מכתבים,¹ שבהם אנו מבקשים את רכי-הלבב להישאר ואת האחרים לצאת ללא-דיחוי לאו-דיסה, שם יקבלו מידיכם הוראות ותעבירום היישר, משום שבאודיסה עולה כרטיס עד יפו 10, או לכל היותר 15 רובל, ואילו כאן משלמים בזהב, כלומר — 18 רובל. זאת ועוד: הירידה מן האניה עם החפצים עולה ביוקר. על-כן יצטרכו לחכות לבואנו בזמן העגינה בקושטא. גם ביפו יפגשו אותם שליחינו. היום אנו משגרים את חבורתנו הראשונה, בת 14 איש (אנשי ניקולאייב וכל אלה שהגיעו

8. ראה תעודה מס' 14.

1. ב'29 ביוני הודיעה מברקת קושטא לקורסונסקי באודיסה (בצרפתית), כי 'מינץ איננו מינץ'.

2. ראה 'הערות כלליות' עמ' 270.

1. ראה תעודה מס' 9, הערה 2.

הנה עד עתה), ביניהם בלקינד וסאנדומירסקי.² השניים האחרונים מקבלים הוראות גמישות כיצד להתנהג שם כלפי הוועד³ וארץ-ישראלים אחרים. ההוראות גמישות, כי ידוע לנו מן הנסיון, שהתנאים המקומיים אינם מאפשרים לרוב להשתמש בהן, ועל-כן ניתנת לבלקינד ולסאנדומירסקי הרשות לפעול לפי ראות-עיניהם. אתמול ערכנו אספה כללית של כל החברים, עיבדנו כמה תקנות ומניות, אספנו את כל הכסף, מסרנו את הקופה לסאנדומירסקי הקופאי, והכרחנו את כולם לחתום על הפרוטוקול. נאספו 533 רובל, ועוד אמרנו להוסיף גם את כספנו הואיל ונוסעים איתם חמישה אנשים ללא כל אמצעים: סאנד[ומירסקי], בלק[ינד], סברד[לוב], אור[לוב], ברוד[ני]; אך כיון שקורסונסקי עם הכסף אינו, אין לנו מה לתת. אנו נשארים ללא כסף כלל ועל-כן הגנו מבקשים מאוד לשלוח ביד או על-ידי מישהו מאנשינו, אם יסעו, או להעביר לבנק זה או אחר או למשרד. לאיזה בנק או משרד יגידו לכם במשרד שבו יהיה בדעתכם לסדר את ההעברה.

זיכרו נא מה שקבענו לפני צאתנו לדרך, כי את חליפת-המכתבים בדבר חדשות והודעות מנהלים אנו מקושטא, ואילו אתם קיבלתם על עצמכם את חליפת-המכתבים בענייני כספים; והנה מתברר שבעת ובעונה אחת עם משלוח מכתבינו, אשר תוכנם אינו ידוע לכם, או כמעט שאינו ידוע, שולחים אתם מכתבים שהם בנוסח קול-קורא כמעט. והלא זה מעיד על חוסר ארגון בקרבנו. אין, לדעתנו, להיתפס לקפריזה עד כדי כך. יכולים הייתם, בהתאם לתנאים שעליהם הסכמנו, לשוב ולקרוא לאותן אגודות אילו טילגרפנו לכם בשעתו, אך מאחר ומצאנו להכרחי להבהיר באופן מפורט לחברי האגודות האחרות את מצבנו, מה טעם לתאריכים שקבעתם אתם ליציאה? ובכן, הגנו מבקשים מכם להניח לקפריזות, מה גם שבמכ-

2. לבד מבלקינד וסאנדומירסקי הגיעו לקושטא, לפי המכתבים שלפנינו, י' אורלוב ואליהו סברדלוב מפולטובה; יהודה בורוכוביץ, ברוך ברודני, דריה סירוט, פרוקס, וולף קושניר מניקולאיב; משה גרינברג ממליטופול. לפי מכתבים אחרים מניירות צוקרמן באו לקושטא עוד לפנייהם בנימין פוקס מחרסון, פרידל אפשטיין, צבי הירש, גריגורי רובנוביץ (לא ידוע מניין הגיעו), ארבעת השליחים, יעקב צ'רטוק והלל מינץ. הואיל והשליחים נשארו בקושטא ויעקב צ'רטוק והלל מינץ כבר היו בארץ הרי שלושה עשר הנותנים נמנים עם ארבעה-עשר העולים. אי-אפשר לקבוע בוודאות מי היה החבר הארבעה-עשר. יתכן שהוא איצקוביץ, שידוע עליו היה בארץ-ישראל עוד לפני אוקטובר 1882, ושמו גריגורי קראנץ, תלמיד הכיתה השישית בגימנסיה, שאגודת ניקולאיב הודיעה ללשכת אודיסה על שיגורו עם האחרים מאותה עיר, ואף הוא עשה בארץ זמן קצר, לפני תום שנת 1882.

מן הארבעה-עשר שעלו, השתקעו בארץ-ישראל שלושה: אליהו סברדלוב, בנימין פוקס וישראל בלקינד. שני הראשונים היו ממיסדי גדרה ונשארו בה עד יומם האחרון. ישראל בלקינד פנה לעבודה חינוכית וספרותית ולאחר שישב זמן-מה בראשון-לציון, ואחר-כך בגדרה, התמסר לחינוך ויסד בית-ספר עם פנימיה ליתומי פרעות קישינב. יתר בני החבורה עזבו את הארץ במוקדם או במאוחר.

3. 'ועד חלוצי יסוד המעלה', שהקים זלמן דוד לבונטין ביפו בכ"ח באדר תרמ"ב (19.3.1882), (ראה 'לארץ אבותינו', וארשה 1885, עמ' 30). הוועד הוקם כדי לסייע למבקשים להתנחל בארץ-ישראל, אך למעשה פעל רק פעולה ממשית אחת והיא — הקמת ראשון לציון בט"ו באב תרמ"ב (31.7.1882). כשנוסדה המושבה — התפור.

תבנו הראשון, אשר עליו הסתמכתם כששלחתם את מכתביכם, הודענו לכם שיש לנו מדיניות מסוימת בשליחת המכתבים.⁴ בל יתיחסו אלינו כאל פרחים! אנו חוזרים על דברינו ממכתבנו הקודם: שלחנו מכתבים שבהם אנו מבקשים לטלגרף אליכם במקרה שהאגודות תסכמנה לנסוע, ואז תתנו להן הוראות. אימרו להן שבקושטא וביפו יפגשום אנשים שסרט תכלת על זרועם; הדבר חשוב במיוחד נוכח האפשרות שאחדים יבואו שלא בליווי שליחים. אנו נצא לפגוש כל אניה של חברת האניות הרוסית. אם תשלחו באניות זרות — טלגרפו.

חברים שליחים:

- י. בראון
- י. ברליאבסקי
- מ. מינץ
- מ. צ'רנין
- י. בלקינד
- י. סנדומירסקי

חותמת בילו

תעודה מס' 12: טיוטת מכתב מאת הלשכה בקושטא — אל מערכות עיתונים ברוסיה

[29.6.1882]¹

אדון רבי-חסד, כבוד העורך!

בעיתונך הנכבד מאוד כבר דובר מספר פעמים על האגודה החארקובית, המונה כ-525 איש ומתכוונת להגר לארץ-ישראל. בשעה זו מתחילות שאיפותינו להתגשם, ועל כן לא יהיה למותר, לדעתנו, להביא לידיעתך, אדון רבי-חסד, כמה פרטים על משימתנו. 525 האנשים, שעליהם מדובר בעיתונך הנכבד מאוד, אינם מהווים אגודה אחת אלא הם איחוד של אגודות נפרדות, מפוזרות על פני ערים רבות של האימפריה הרוסית, קשורות ביניהן קשר אורגני על-ידי אחדות הרעיון והשאיפה להשגת מטרתם הנכספת. לשכתם המרכזית היתה עד כה בעיר חארקוב. אגודות אלה מורכבות ברובן מצעירים משכילים, שגמרו אומר להקריב את הקריירה שלהם למען

4. מכתב כזה מלשכת אודיסה מופיע ב'כתבים' א', מס' 17, עמ' 38 — ואין ספק שהוא מבוסס על תעודה מס' 2 — מכתבה הראשון של לשכת קושטא. אולם בתעודה זו אין הכותבים מזכירים כלל שכתבו לאגודות, ואילו בתעודה מס' 4 מודיעים על כך, ותעודה מס' 5 היא מכתב כזה.

1. קרוב לוודאי שטייטסה זו שימשה למכתב, שלפי תעודה מס' 15 נשלח למערכות העיתונים הרוסיים 'גולוס' ו'נובוסטי'. לא הצלחתי למצוא עיתונים אלה, אולם ה'ראוסוויטי' מס' 27 מיום 4[16].7.1882 מביאו מעיתונים אחרים שאיגו נוקב בשמם בשינויי-נוסח קלים, וכמוהו ה'יוסחד' השבועי (שמספרו זהה).

תחייתו הכלכלית של המעמד היהודי העני על-ידי התישבותו בארץ-הקודש. 27 בחודש אפריל נקבע כיום היציאה לארץ-ישראל. בשל סיבות שאינן תלויות בנו נאלצנו לדחות את יום היציאה למועד בלתי-מוגדר.² בזמן האחרון הועברה הלשכה המרכזית לאודיסה והיא פתחה את סניפה הראשי בקושטא. סניף זה ניהל עם סר אוליפאנט משא ומתן שלא הוכתר בהצלחה בגלל סיבוכים מסוימים בבעיה המצרית. עכשיו החלטנו להגר לארץ-ישראל ללא כל סיוע מצדו של סר אוליפאנט, עם מעט הכסף שבידינו, כשכל תקוותינו תלויות בעבודתנו השקדנית ובתמיכה כלשהי של עשירים יהודיים-רוסיים. אמונת ליבנו היא ששילוב של כוחות צעירים עם התפתחות שכלית וגופנית מסוימת, ועם הכשרה נכונה וכוח-רצון, יניבו תוצאות חיוביות והתקדמות טובה. היום, יום 17 [29] בחודש יוני, שלחנו ליפו את החבורה הראשונה המונה עשרים איש.³

בכבוד רב
חברי הלשכה

תעודה מס' 13 : טיוטה לחזור מאת הלשכה בקושטא — אל הסטודנטים
באירופה ובארצות-הברית¹

1882 [1.7.1882] 1/19 ביוני 1882

אהים ללימודים!

לפני שנה וחצי החל האופק הרוסי להתכסות בעבים שחורים; המתיחות הגיעה לשיאה והתפרקה בסערה עזה מאין כמוה בתוצאותיה הגורליות ובהתערערות יסודותיה הכלכליים של ממלכת רוסיה, סערה ללא אח ודוגמא בתולדות העמים. נתגעש והתפרע רוח-איתנים על המוני-עם; בקרב אזרחיה העיקריים של רוס המפולגת² קמו לתחיה יצרים חיתיים; תאוות-פרא לגזל ואלימות של האספסוף החשוך התפרצו חוצה, והשתלט לילה איום, שהיה עד לשורה ארוכה של מחזות דמים. פרעות והרס השתפכו בזרמים סוערים על פני רוסיה הרחבה; השקר גבר על האמת, הזיוף — על הכנות, השגעון — על ההגיון, הטירוף — על שיקול-הדעת, ההתפרעות — על אהבת השלום, החושך — על האור, הרע — על הטוב, ההפקרות — על הריסון העצמי, האכזריות — על האנושיות, שליחת-רסן — על הבלגה, קפאון — על קידמה, בערות — על תרבות. העם היהודי היה קורבנה של אנומליה זו ושל השלב הגורלי הזה בתולדות התפתחותו של המין האנושי. בכוח שלא-

2. ראה תעודה מס' 4 והערה 3 שם.

3. לפי הכתוב בתעודה מס' 11 יצאו ליפו 14 איש, ולא 20.

1. ראה תעודה מס' 15 וכן 'כתבים' א', מס' 29, עמ' 67-68.

2. 'רוס' — השם הקדמון שמקורו בתקופה שקדמה לגיבושה הסופי של הממלכה הרוסית ולהטלת מרות שליטיה על השבטים הסלאביים שבתחומה.

ייאמן שטפו-עברו המונים פרועים של אורחי ממלכת רוסיה בני עם-הארץ, בהשמידם בדרכם כל מה שנשא עליו סימן או זכר יהודי. וכך מוצא העם היהודי את עצמו נשדד, מבוזה, מחולל, מחוסל כלכלית, מעוות צלם מבחינה מוסרית; נשותיו אנוסות, מעמדו המדיני מעורער, מצבו הכלכלי הרוס. כל מעשי אכזריות אלה התרחשו לאור היום, לעיניהם של אנשי השלטון, שתפקידם להגן על אזרחיהם מפני כל אלימות ולהבטיח את רכוש נתיניהם הנאמנים. בגלל ברבריות זו הפכו חיי היהודים ברוסיה לבלתי-אפשריים, לחסרי-טעם, והעם היהודי בשכבותיו העניות והבינוניות החל להרהר בהגירה. יהודי רוסיה העשירים אטמו אזניהם לצרת עמם, ובהימצאם מחוץ לכל הפורענויות, נמנעו מלהושיט כל עזרה לאחיהם הנדכאים. מתוך האמור ובשם האמת הכלל-אנושית, בשם האהבה לעמנו וכבוד אומתנו, בשם אמונתנו הגדולה בכוחות הטמונים בעם היהודי ובאפשרות תחייתו הכלכלית, החליטו צעירים יהודים נאורים — 500 איש במספר — סטודנטים בפאקולטות שונות ואנשים הקרוי בים ברוחם לציבור הסטודנטים, להגר לארץ-ישראל ועל-ידי כך מקריבים אנו את הקאריירות שלנו ומוותרים על אהדתנו לעם הרוסי ועל כל מה שהיה קדוש לנו קודם. בהרנו בארץ-ישראל אשר במורשתה ההיסטורית והדתית מסוגלת ללכד את המוני היהודים העניים לשלמות אחת, שתתנחל בייעילות על האדמה, ותתן ליהודים התחלה חדשה וכיוון חדש במצבם הכלכלי. מטרת ההגירה של תנועתנו הנאורה היא להיות דוגמא בסידורה המופתי של מושבתנו וביעילות עיצובה ליישובה הכללי של ארץ-ישראל על-ידי יהודים, להכניס להווי הכלכלי של ישראל המקופח יסודות חדשים, ברוח מסקנותיו האחרונות של המדע בן-זמננו, לפי המלה האחרונה של תרבות אירופה בדורנו. אמצעינו החומריים אינם גדולים כלל וכלל ואינם מספיקים לארגון דבר איתן ויסודי. אנו תולים את כל תקוותינו בחריצות עבודתנו, בשאיפתנו הכנה לעזור לישראל הדל, בסיועם המוסרי והחומרי — לפי מידת יכולתם — של החוגים הנאורים בכל הארצות [—] ומכל הדתות, שלבם ער לפעולות לאומיות גדולות, אלה האוהדים כל התחלה מבורכת, המוקירים כל מעשה טוב שמוליך לאיחוד לאומי, להתחדשות מוסרית ותקומה כלכלית. אנו תולים תקוותינו באותה אמת מקובלת על הכל, שכל שיתוף בין כוחות צעירים שהגיעו לרמה מסוימת של התפתחות פיסית ורוחנית, של הכשרה מוסרית ומרץ מפעיל, של כוח-רצון ואופי מחושל, סופו להביא לתוצאות מבורכות ולהצלחות טובות. על-כן, מתוך מניעים מוסריים טהורים בלבד, אנו מרהיבים עוז לפנות אליכם, אחים ללימוד, בכל הכבוד הראוי, ולבקשכם להינתק, כדי רגע, מעיסוקכם המדעיים הרגילים, ממסי-רותכם העילאית לחקר אמיתות ההווה הנצחיות והבלתי-מעורערות, ולהשקיף באהבת-אחים על משימתנו, להתייחס באהוות-אמת ליוזמתנו ולקחת חלק בעניינינו כאחים, ולסייע בתרומה חומרית, כל-אחד לפי מידת יכולתו. בהסתמכנו על כך, שבכל התנועות הלאומיות נטל הנוער הנאור חלק פעיל ביותר בכל תחומי העשייה — תעמולתיים, עיוניים ומוסריים — ועל-ידי יחסו המסור והכן לענין הגיע תמיד לתוצאות מזהירות, הננו מעיזים לקוות, כי דורנו הצעיר בן סוף המאה ה"ט, המיוצג על-ידי ציבור הסטודנטים האמיץ שלו, ישים אל לבו בהערכה מוסרית

עליונה את הקריאה המופנית אליו בכבוד הראוי על-ידי עמיתיהם, המשכילים היהודים-הרוסיים; ובזה נוכיח לעולם, שיש לאל-ידינו להקים יסודות איתנים לעם היהודי המקופח בכוח דברנו המוסרי ובאמצעינו החומריים העצמיים. אנו מקווים שכאשר תהיה מושבתנו הנאורה מאורגנת, נצליח להביא באמצעות כרוזים, הצהרות, חוברות תעמולה וכו', להתעוררות יהודי רוסיה העשירים; נגיע לכך שיבינו אותנו וירימו תרומתם לטובת יישובה הכולל של ארץ-ישראל על-ידי יהודים. הנה כי כן, בסידור מושבתנו הנאורה תלויה הצלתו של כל העם היהודי הדל מכליון חרוץ, מהרס כלכלי מוחלט. אנו כבר שלחנו ליפו חבורה אחת בת 40 איש. אחרי שני [—] ³ אנו מקווים להיות שם כולנו. הגנו מבקשים לשלוח את הכסף שתאספו לפי הכתובת הבאה: ארץ-ישראל, יפו, לרופא הווטרינרי ברליאבסקי.⁴

תעודה מס' 14: הלשכה באודיסה — אל הלשכה בקושטא

1882 [1.7.1882] 19 ביוני

מס' 127

אחים!

את המכתב הזה אמרנו למסור על-ידי קורסונסקי ונאדל, בהניחנו שיסעו בשבת, אבל כיון שארוסתו של קורסונסקי עדיין איננה, ובלעדיה אינו עושה מאומה, ואילו נאדל סירב לנסוע לבדו, החלטנו להביע לפי-שעה את מחאתנו על החלטתכם באמצעות הדואר. הגנו מוחים על החלטתכם הטפשית עד ל-"non plus ultra", אף שנתקבלה פה-אחד, לא לשלוח שני אנשים לאדנה — כעצתו של אוליפאנט — והגורסת שעל כולם לעבור ליפו; אם מנמקים אתם את החלטתכם בחשש, שיהודים לא יסעו לסוריה כיון שאינם רוצים, הרי אפשר שהוא הדין גם לגבי ארץ-ישראל, אנו מסתכנים איפוא להישאר שם לבדנו. לא הבאתם בחשבון שבארץ-ישראל בוודאי ובוודאי נישאר לבדנו בלי עם, אם לא לחשוב לעם 100—200 משפחות שתתלקטנה שם, שכן לא יותר למספר גדול יותר של משפחות להתישב בארץ בשל איסור השולטן. ושוב, אין להבין, כיצד אתם, שמצבנו האמיתי ידוע לכם, סבורים שיש לנו אפשרות להסתדר. 'נתאחד עם מהגרים שם...' הרשונו לשאול — עם אילו מהגרים? אולי עם אותם הרעבים ללחם? ושמה עם בעלי-הגוף העשירים, אשר נסעו שמה לקנות ולצבור אדמה ולמכרה אחר-כך? אם אומרים אתם להתאחד עם מעט האנשים הישרים, שנסעו לשם למען היהדות, הוו יודעים, כי אנשים ישרים אלה חוזרים, מפני שאינם רואים אפשרות להועיל במשהו בארץ לאותה יהדות,

3. הכותב השמיט מלה, ובוודאי הכוונה ל'שבועות'.

4. כפי הנראה אמר ברליאבסקי (שהיה אז רק סטודנט לוטרינריה) לצאת ארצה סמוך לכתיבתו של מכתב זה, אולם למעשה הגיע רק בינואר 1883.

1. שאין למעלה הימנה.

הנאלצת, לפי־שעה, להישאר ברוסיה. כן, אדונים נכבדים, צימצמתם את בעייתכם לממדי הדאגה לקיומכם ורצונכם להתהדר בנוצות של פעילי העם. האם שאלתם את עצמכם, כמה אגודות תסענה אתכם? במלים אחרות: כמה כסף זר 'נאכל' שם? במקרה הטוב ביותר, כלומר אם כל האגודות תסענה, חוץ מאגודות טאגאנרוג (שאלו את סאנדומ[ירסקי]) ומוסקבה,² אשר כפי שנודע לנו, אין להן עדיין כסף (מאנשי ניקולאייב, חוץ מליפשיץ,³ לא יבואו נוספים), בסך הכל נהיה אז 80 איש,⁴ שמהם, ל־30 מאנשי חארקוב אין אף פרוטה אחת. (לפני אוגוסט לא יוכל בריי־לובסקי לנסוע, הווה אומר שעם 500 הרובל שלו [—]).⁵ לחמישים איש אלה יהיו ביפו בממוצע 50 רובל לכל אחד, שכן עלינו לקחת מכספם לצורך הנסיעה לשם. וכך — $50 \times 50 = 2500$ רובל, שצריכים להספיק לקיומם ולסידורם של 80 נפש בתנאים של שיתוף. האם, לפחות, חיבתם, כמה לאיש? הרי יכול לקרות, שגם אגודות גרודנו ומינסק לא תסענה.⁶ וכך נשב חודש אחד ביפו, נרעב בחודש הבא וכן בזה שבא אחריו ו...נתפור. אכן, נגיד שזה למען העם; אך האם אפשר להניח גם רגע אחד, שאם נרעב חודש, יביא הדבר תועלת לעם? בתחילה אמרנו לנסוע עם העם, אחר־כך ויתרנו והחלטנו ליסד מושבה למופת, ועתה כבר הגענו למחשבה שאם נרעב ביפו חודש, חודשיים, ואם הרבה — שלושה חודשים, אזי... נו, אזי מה? באיזה אופן נוכל להועיל לו, לעם?

אדונים נכבדים! ענייננו התמוטט ועלינו להתחיל מבראשית ולחכות — הנה זוהי החלטתנו. אולם היכן לחכות? מובן שלא ברוסיה אלא בקושטא, שבה עלינו להסתדר כקבוצת עבודה, כי שם, מכל־מקום, יש עבודה יותר מאשר ביפו; או בירושלים,⁷ או, אם זה בלתי־אפשרי, עלינו להתישב בקבוצות קטנות באירופה המערבית, להשתדל ללמוד שם איזה מקצוע או לעבוד בחוות ולהמשיך בענייננו, כלומר — לחכות, עד שתזדמן אפשרות, עד שעסקנים אחרים, נבונים יותר ומוכ־שרים יותר ממנו, יירתמו למשימה זו וישימוה. אם לא יימצאו כאלה, הרי *horribile dictu!*⁸ משמע אין יהודים כאומה, אלא יש סמרטוטים, מלווים בריבית, סטודנטים נוכלים וסטודנטים ישרים אך שוטים, בלתי־מוכשרים, אשר מן הראוי שלא יתקעו את אפם לשדרה הנכבדה של עסקני העם.

2. חרף תחזית זו שיגרה אגודת מוסקבה לארץ־ישראל שישה מחבריה, ביניהם ח' חיסין (או גימנויסט הכיתה השביעית), שהגיעו ארצה ב־8.1882. [9]21. (ראה 'מיומן אחד הביל"ויים', עמ' 31).
3. עזר דב ליפשיץ הגיע ארצה ביולי 1882.
4. בסך־הכל באו ארצה קרוב לשישים ביל"ויים, אך מעולם לא הגיעו למספר זה בעת ובעונה אחת.
5. כאמור בתעודה מס' 1, הערה 1, נטש בריילובסקי את התנועה, אך החברים קיוו כי הדבר זמני, ותלו תקוות רבות ב־500 הרובל שעמדו לרשותו.
6. מאגודת גרודנו לא הגיע איש, אך ממינסק עלו כמה ביל"ויים, ביניהם שלמה ולמן צוקרמן, שהיה בין מיסדי גדרה.
7. ירושלים היתה אז הגדולה בערי הארץ, ואילו יפו — עיריה קטנה.
8. נורא לומר.

אולי תשאלו: מדוע לא הזהרתם אותנו טלגרפית, כדי שנימנע משליחת החבורה הראשונה ליפו? סלחו נא, טלגרפנו, אבל מר מינץ אינו מוצא כנראה לנחוץ לבוא בכל יום למשרד הטלגרף, ונענינו מקושטא, שמינץ לא נמצא. אולם אפשר שאינכם מסכימים להחלטתנו? במקרה כזה נחכה למה שיאמרו כל אנשינו. לחארקוב, אשר לשם לא טרחתם לכתוב אפילו מלה אחת, כבר כתבנו, ואין לכם כל זכות להחליט בלי מכתב מהם.

מר בלקינד! אין אנו מבינים אותך. אילו מיני בעלי-חיים קיבלת! לפני יומיים הגיעו ממוהילב שלושה: שניידין עם אחות (בת 15) ופריידקין.⁹ אצל האחרון התגלה דרכון מזויף עם פרטי-זהות מנוגדים לחלוטין לאלה שלו. שלחנהו כלעומת שבא ונתנו לו, בתוך כך, את 25 הרובל שלווית ממנו. שניידין ואחותו יקבלו ממוהילב 75 רובל לשניהם, ותמורת דרכונים דורשים 40. השד יודע מה כאן! יהיה צורך להחזיר גם אותם. צר לנו להשליך אנשים כאלה לחיק הרעב והסבל; הם אינם מסוגלים לכך כיון שהרעיון לא כבש אותם כלל.

קיבלנו מכתב ממר קפלן, שבו הוא מודיע לנו, כי הכסף אשר נאסף באגודתם ינוצל לקניית אדמה בשבילנו. לפיכך ברור, שאין אנו צריכים לצאת ליפו, שהרי לקנות אדמה ניתן רק במקום שהדבר אפשרי, היינו בסוריה בלבד, ואילו לשם סירבתם ללכת. הוץ לקניית אדמה, הם הבטיחו לנו לבנות את הבתים.¹⁰ עם זאת מן הראוי להעיר, שקניית אדמה ובניית בתים הובטחו רק על-ידי קפלן לבדו, ואילו יחסה של האגודה כולה לדבר והחלטתה [— — —] עדיין בבחינת נעלם.

רוזנפלד נוסע לפטרבורג בעוד יומיים, נחוש בהחלטתו לשנות את מגמת ה'ראו-סווייט' מיסודה. הוא התבטא, שמכאן ואילך יופיע כמתנגד חריף להגירה. הרי לכם גם רוזנפלד שלב, הלוחם הגדול והיחיד כמעט לרעיון ההגירה לארץ-ישראל בעיתון 'יהודי-רוסי'¹¹ האחרים מתחילים לפנות לאותו נתיב. בקיצור, מצוין...

חברי הלשכה:

- ח. פרידזל
- א. נאדל
- מ. קורסונסקי
- ל. לאציניק
- י. אשכנזי¹²

9. ראה תעודה מס' 7.

10. ראה שם, הערה מס' 9.

11. גם אחרי שובו של רוזנפלד מקושטא המשיך ה'ראו-סווייט' לתמוך בהגירה לארץ-ישראל.

12. יואן אשכנזי, ביל"ויי מבריסק דליטא שעד לאותו זמן לא היה חבר הלשכה המרכזית, והשליחים בקושטא הסתייגו ממעמדו החדש, כפי שמעידים המען והסייפא שבתעודה מס' 15. אחרי יולי של אותה שנה, נשאר אשכנזי באודיסה יחידי שטיפל בענייני ביל"ו. עשה זמן-מה בארץ ועזב ב-1884.

תעודה מס' 15: הלשכה בקושטא — אל הלשכה באודיסה¹

1882 [3.7.1882] 3/21 ביוני

הקול קול עֶשׂו והידיים גם-כן ידי עשו²

חברי הלשכה ואשכ[נזי]

מכתבכם האחרון הגדוש פראוילוגיה שאינה במקומה כלל וכלל, מכתב הרצוף שרשרת אין סופית של עקיצות, לעג וגידופים חריפים, צורבים, ואפילו — סלחו על הביטוי — אויליים במקצת, יותר משהדהימנו, העציבנו. איננו רואים במה שונה מצבנו עתה מזה שהיה בזמן התהוותן של אגודותינו. הלא כתבנו לכל אגודותינו, שאין בידינו כל דבר חיובי; שהננו מהגרים ללא כל השתתפות מצדו של אוליפאנט; שהשולטן, כפי שמסרו לנו אנשים רשמיים, מצביע על סוריה וארם-נהריים, ושאף-על-פי-כן רצוננו למקד את מרכז הכובד של ההגירה בארץ-ישראל; שהננו תולים את כל תקוותינו בחריצותנו ובהשתתפות מסוימת מצדם של אותם עשירים יהודים ברוסיה שאינם שונאי-ישראל גמורים; שהננו מציעים לכל רכי-הלב לפרוש ממחננו ולבעלי המרץ — להצטרף אלינו ולהילחם יחד עמנו להשגת מטרתנו הנכספת; שהננו שואפים ומוכנים שהיהדות תעבור על גוויותינו.

יודעים אנו שלא קל להיות חלוץ, ושהדבר דורש קרבנות הרבה. למרות כל אלה מכירים אנחנו, העומדים בראש התנועה, כי במופת ההקרבה למען איחוד היהודים ותחייתם, ואפילו במכתבים שבהם אנו מבהירים את כל המעצבים שבמצבנו — אנו דוחים את רכי-הלב, ומושכים אחרינו חברים מאגודותינו; ובתעמולתנו השלילית הננו משיגים תוצאות חיוביות. משוכנעים אנחנו בנפשנו, כי איש לא יגשור מאתנו, ולא זו בלבד — אלא שמספר המצטרפים אלינו עוד יגדל. בכל-זאת מוטלת עלינו במידת-מה אחריות מוסרית לגורל חברינו. ומשום כך חייבים אנו להקדים ולנקוט אמצעים מסוימים, היכולים לשפר את מצבנו ולהובילנו למוצא טוב ככל האפשר. כסטודנטים, עלינו לנצל את מעמדנו בעיני העולם התרבותי. מסיבה זו החלטנו בימים אלה את החלטות הבאות, שלא בנוכחותכם, אך מתוך הכרה שתסכימו עמנו: לפנות במכתבים למערכות 'גלוס' ו'נובוסט' ו'ולספר' בהם בקווים כלליים על מצב ענייננו ועל החלטתנו האחרונה לנסוע לארץ-ישראל. מכתבים אלה הנם תמצית המכתבים ששלחנו אל האגודות, ובעזרתם רצוננו להשיג מטרה כפולה. ראשית, הננו מוכיחים על-ידי הכתבות בעיתונים רוסיים, שעומדים אנו על בסיס עובדתי, ללא משוא-פנים, ללא פניות וללא התלהבות מופרזת; שהננו מלאי-מרץ ושלכתיבי-העת היהודיים-רוסיים אין במשימתנו כל חלק, אלה כתיבי-העת הרואים את עצמם כפאטרוטיים גדולים ולמעשה מתגלים כרודפי-בצע וכיהודונים מצורעים, הרוצים לדוג דגים במים עכורים. שנית, מכתבינו יטלטלו את יהודינו בכלל ואת

1. כפי שמעידה תחילתה של תעודה מס' 17, לא נשלח מכתב זה.

2. שורה זו כתובה עברית פרט ל'גם-כן' — тоже הרשומה רוסיית.

3. ראה תעודה מס' 12.

עשירינו בפרט. הלא בכל-זאת מדובר שם, באותה חבורה חארקובית נאורה, בת 525 חברים, אשר הוזכרה בעיתונים כמה פעמים, ומסופר שהיא מתחילה כבר לצאת להתישבות; שקבוצה אחת מאותו מקום, בת 20 איש, כבר יצאה ליפו, כשברשותה מעט כספה; שאנו תולים תקוותנו בהשתתפות עשירינו. סבורים אנו, כי יש לזה ערך מסוים.

מכתבינו אל העורכים כבר נשלחו. הוץ לזה חיברנו קול-קורא בצורת מכתבים, שיתורגמו לצרפתית וישלחו לכל האוניברסיטאות ובתי-הספר הגבוהים באירופה ובאמריקה.⁴ במכתבים אלה אנו פונים אל כל הסטודנטים הזרים, כאל חברים ללימודים, והגנו מבקשים מהם שסייעו לנו חומרית. סבורים אנו כי גם למכתבים אלה יש ערך כלשהו, [שמכתבינו יקימו רעש באירופה ושיגנו] בוודאי אי-אלה אמצעים.

את המכתבים הללו רצינו לשלוח בימים אלה, אך מכתבכם מאלצנו לדחות את הדבר לזמן-מה. הוץ לזה עודנו מקווים, שיעלה בידנו כאשר נהיה כולנו ביפו, לעורר ולתבוע את עזרתם של עשירי רוסיה על-ידי כרוזים, עלונים, קונטרסי תעמולה וכו'. וכל הוועדים בחוץ לארץ, כל הנדבנים האירופיים, הרוטשילדים, מונטיפיורי וכו', הקרוזסים — האמנם לא יתנו עוד דבר? האמנם לא יעזרו לנו כאשר נהיה במקום? לא יתכן! הלא זו תקוותנו היחידה, המשען היחיד, המנוף היחיד שלנו. הלא אין בידינו מאומה להשפיע על-ידו, לבד מדברנו הצודק. רק בו תולים אנו את תקוותינו. אמצעים ודרכים אחרים לא היו לנו בעבר, אין בהווה ולא יהיו בעתיד. מכאן, שמבחינת האמצעים החומריים, אין הבדל לגבינו אם נהיה בארץ-ישראל או בסוריה וארם-נהריים. אך ארץ-ישראל חשובה בשבילנו מבחינה גפשית ומדינית. גם אם יתישבו היהודים בסוריה, חייב שיעור מסוים מן היהודים — כמה אלפי יהודים תמיד יימצאו לנו — להגר לארץ-ישראל, שבה קיימת האפשרות, כפי שמוכיחות העובדות, להיקלט בקבוצות קטנות. עלינו להשתלט על ארץ-ישראל משני צדדים: מלמעלה ולמטה. אם נביא בחשבון את האפשרות של התישבות יהודים בסוריה, כי אז בוודאי שיש טעם בנסיעתנו לארץ-ישראל. אם לא נצליח שם, ניסע [לסוריה] ונתאחד עם כל בית-ישראל.

ועתה הבה נראה מה עושים אתם. אתם מייעצים לנו לנסוע לאדנה, אל איזה פאשה בלתי ידוע לנו, שאוליפאנט הצביע עליו, אולי מתוך רצון להיפטר מאתנו על-ידו.⁵ הנכם מוסרים לנו בצורה מעוותת מה שאנו מיטיבים לדעת מכם. אף-על-פי-כן אינכם נופלים ברוחכם. הנכם מיעצים לנו לשבת בקושטא ולהוציא כסף רב, במקום לשבת ביפו ולהוציא בערך אותו סכום. הנכם מיעצים לנו להתלכד בקבוצות עבודה לא גדולות ולהתפזר באירופה. בענין זה אני מציע שישפוט מר פרידול,

4. ראה תעודה מס' 13.

5. להשערה זו היה יסוד. חרף כל אהדתו לענין היהודי, התעייף אוליפאנט מן המשלחות היהודיות שצבאו על דלתו, ובמכתב ששלח מקושטא להותנתו באנגליה ב-20.6.1882 הוא כותב, בין היתר: 'פלוגי, מר קאולאט [מיליונר אנגלי], עלה כביכול על העקבות ומשך אחריו את עדת (pack) השמיים, וכך ניתנה לי מעט רווחה' (הנדרסון, עמ' 225).

והחבר שזה אך הוכתר כאיש הלשכה המרכזית.⁶ מה שנוגע לעצות אחרות, הנטולות הגיון ואינן אלא חרפות וגידופים חסרי-בושה, הרי משום מעמדנו וכבודנו נניחם [— — —].⁷

תעודה מס' 16: הלשכה בקושטא — אל יוסף בראון, חבר הלשכה

[3.7.1882] 3/21 ביוני 1882

מס' 264

לחבר לשכתנו המרכזית מר בראון,

לאחר דיון רציני ומקיף על התנהגותו ואופי פעולתו של חבר לשכתנו המרכזית מר פרידול בזמן שהותנו בקושטא בתורת שליחים, החלטנו לשלוח לאודיסה ללא דיחוי את מר בראון,¹ כשבידו יפוי-הכוח הבא: 1. להציע למר פרידול [שיפטיק] בלי כל טענות ומענות מצדו [— — —] חליפת-מכתבים הן עם האגודות והן עם השליחים שבקושטא. 2. להציע למר פרידול לצאת ללא דיחוי לקושטא. במקרה שיסרב — להוציאו ממניין חברי הלשכה המרכזית, אגב שמירת זכותו להימנות עם החברים הפשוטים של כל אגודה שירצה בה. 3. לשאול את מר פרידול אם הוא מסכים לנסוע לארץ-ישראל לפחות עם האגודה האחרונה שלנו. במקרה שיסרב — להוציאו מכלל חברתנו הנאורה. החלטתנו זו מתאשרת בחתימתנו ובחותמתנו. יש להביא החלטה זו לדיון לפני החברים הנמצאים באודיסה. אחרי-כן צריך להוציאה מן הכוח אל הפועל. רצינות שיקולנו בענין הגידון תוכח בראיות העובדתיות שבידי מר בראון.

חברי הלשכה:

- מ. מינץ
- י. ברליאבסקי
- י. בראון
- מ. צ'רנין

חותמת בילו

6. הכוונה לאשכנזי.

7. סוף המכתב חסר.

1. ואמנם בראון יצא לאודיסה (ב־1.8.1882) ואף עשה שם ובערים אחרות כמה שבועות בענין ביל"ו, אך נאלץ להישאר ברוסיה לצמיתות כדי לתמוך בהוריו, וכך נשר מן התנועה. השליחות שהוטלה עליו בייפוי-כוח זה בטלה ממילא, הואיל ופרידול כבר פרש אז מן התנועה, וראה תעודה מס' 18, הערה 3.

תעודה מס' 17: הלשכה בקושטא — אל הלשכה באודיסה

1882 [15.7.1882] 3 ביולי 1882

אחים!

היום קיבלנו את מכתבכם מן ה-19 ביוני, מס' 127, אשר, למען האמת, הפליאנו מאוד. לשם מה כל אותן עקיצות ומילות גידוף? כבר הגיע הזמן לנטוש חזרה זו על המלים 'טפשות', 'טיפש' וכו' בכל שורה. הלא עכשיו נתון הענין במצב רציני למדי. כלום לא ייטיבו פרידזל ונאדל במקום כל הגידופים הללו, לבוא הנה ולדון ביחד, ללא פניות, על הדברים שיש לעשות עכשיו. אמרנו לטלגרף אליכם על כך היום, שהרי לדעתכם מיותר לנהל ויכוחים כאלה. אולם הואיל ואין לנו כסף למברק, נאלצים אנו לכתוב אליכם. ובכן, יצאו נא פרידזל ונאדל הנה מיד לאחר קבלת מכתב זה, מבלי לתת דעתם על כלות ועל סיבות אחרות, ויביאו נא אתם כסף, שכן פה אצלנו אין גם פרוטה אחת, ואילו אצלכם צריך להיות עכשיו כסף, כפי שמסרו לנו בלקינד וסאנדומירסקי. טלגרפו על יציאתכם. אנו מחכים לכם.

חברי הלשכה:

י. בראון

י. ברליאבסקי

מ. צ'רנין

אשכנזי¹

חותמת בילו

ג.ב.: הננו מיעצים אחת ולחמיד למר פרידזל שלא לשגר לנו סוגניות² שעלינו להזיז אותן, אלא שיתרומם מיעוועו ויקח את הענין בידי במקום לנהלו לפי מראה עינים; דווקא לשם כך אנו קוראים לו שיבוא ויוכיח שבאמת אנו נוהגים בטפשות, כפי שהוא כותב בכל מכתביו למן ה-25 בינואר, מועד היווסדה של אגודתנו. אולי [— — —] למסקנה אחרת, שהרי הענין [— — —] ניתן לתיקון כי יפודמת לביירות בתחבורה ישרה. אכן, עכשיו נחוצים לנו נפילים [—] ואילו כולנו — ננסים ברוח. אנו חוזרים ואומרים — דרושים לנו יועצים ופרידזל הכרחי. באודיסה יסתדרו קורסונסקי והאחרים גם בלעדי פרידזל ונאדל. טלגרפו על היציאה לדרך.

יוסף בראון

1. התימתו של אשכנזי על מכתב זה כתובה, ככל הנראה, בכתב-ידו של מינץ ובדין סגולה, ששימשה עוד רק לכתובת התוספת של מינץ בסוף המכתב. בגוף המכתב חסרה התימתו. מתוך תעודות אחרות בניירות צוקרמן מתברר, שאשכנזי לא יכול היה להימצא בקושטא באותו זמן. משום כך יתכן, שמינץ, אשר היה נוקט דרכים לא-מקובלות, הביע את מורת-רוחו מהכללתו של אשכנזי בין חברי לשכת אודיסה (ראה סופו של מס' 15) על-ידי צירופו המדומה ההפגנתי לחברי לשכת קושטא.
2. ראה תעודה מס' 6.

נ.ב. מס' 2. במלוא ההכנעה הגנו מבקשים לא למנות ולשלוח פעילים, ואחר-כך לגנות את פעולותיהם, אלא לבוא ולפעול כמו האחרים.

” בר ליאבסקי

אני רואה את פרידול אשמ בבגידה הכבדה והנפשעת ביותר בענייננו.
מ' מינץ

תעודה מס' 18 : הלשכה באודיסה — אל הלשכה בקושטא¹

[— — — — —]
עוד צד מגוחך במכתביכם הוא הפחד שמא יחשבו (horribile dictu), שאצלנו אין ארגון קפדני. זה, רבותי, מה יכול להיות מגוחך יותר מפחד זה? הלא כאן התרברר בות ריקה בלבד! הידוע לכם הסיפור שבזמן המרד הפולני [קרא פאן אחד] ליהודון שאצלו התחבא [בתנור]: הסר הכובע!

כן, sic transit gloria mundi² היו שלום. דעתו של נאדל היא גם דעתנו: לא ליל-נדודים אחד בילינו בצוותא, דנים במצב העניינים! אנו מקווים שכאשר, אם ירצה השם, נבוא אליכם³ תיעלמנה אי-ההבנות. גם היום לא היו אלה בנמצא לו הייתם סובלניים יותר וגם מרשים לאחרים להעז ולהחזיק בדעה משלהם.

מצדי רואה אני צורך להוסיף, שהדעה אשר הובעה במכתבנו הקודם אינה רק זו של פרידול בלבד; זאת, כמדומה, לא היה קשה לכם להבין מתוך התוספות שנכתבו עליי ועל-ידי נאדל. מדוע מאשימים אתם אך ורק את פרידול בבגידה הכבדה והנפשעת ביותר בענייננו? בהאשמה הריקה ונטולת-היסוד כל כך, משתקף משהו אחר לגמרי, אשר מוטב, לדעתי, לעבור עליו בשתיקה כדי לא להפחיד את האוויזים. שאם לא כן אינני מסוגל כלל להבין, מדוע טופלים אשמה זו אך ורק על פרידול.

[קורסונסקי]

1. התחלת המכתב חסרה, אך מתוכנו ברור שהוא בא כתשובה לתעודה מס' 17.
2. כך חולפת תהילת עולם.
3. כאמור במבוא, נענו פרידול ונאדל להזמנה ויחד עם קורסונסקי באו לקושטא. תוצאות הפגישה היו קרע גמור ופרישת האודיסאים מביל"ו. אשר לחברי הלשכה בקושטא — צ'רנין הגיע לארץ-ישראל, אך הסתכסך עם אנשי ביל"ו שם ועקר לווינה. ברליאבסקי עלה ארצה בינואר 1883, ומינץ, כאמור במבוא — באוגוסט. כעבור פחות משנה הוצא מינץ מביל"ו כפי שהוזכר, כשברליאבסקי ועוד חמישה גלוים אליו. ברליאבסקי היה פעיל כחובב-ציון בפאריס ואחר-כך שימש, כנראה, כוטרניר באפריקה הצפונית, ואילו מינץ, שהיגר לארצות-הברית, נעשה רופא, ובצאתו לגימלאות ב-1924 השתקע בגדרה. ב-1930 חלה, חזר לילדיו בארצות-הברית ומת שם באותה שנה. לפי בקשתו נקבר בגדרה.

[-----] 4
 אגב, כמה מלים על התבטאותכם במכתבכם האחרון, שאין זה מן הראוי לחכות
 לכל מיני כלות. מעניין לדעת, מה משמעותו של זה ?

תעודה מס' 19 : האגודה בהארקוב — אל הלשכה בקושטא

[29.7.1882] חארקוב, 17 ביולי שנת 1882

אחים !

[-----] 1
 עדיין אינכם מעיזים לפקוח את עיניכם ולהשקיף על הדברים והעובדות מתוך הגיון
 בריא ושיקול-הדעת. הודו נא, אדונים נכבדים, כי בהאשמות חסרות-שחר בלבד
 דבר כרכור לפי חלילו של זר, אינכם מוכיחים לנו שהדעות אותן הבענו במכתבנו
 האחרון² אינן דעותינו שלנו. אתם מערבבים עובדות. מחאתו של פרידזל היתה
 מכוונת נגד אישיות מסוימת והיה לה אופי של הלשנה וגידופי-שוק, שעוררו
 התמרמרות בכללנו. אולם מחאתנו שלנו אין לה מאומה עם אותה מחאה [-----]
 — עבר הזמן שבו היינו מפליגים בהתפנקות איש בפני רעהו
 ומפיחים כזבים על אודות הרעיון הקדוש כתגרגים ממולחים, המכריזים על סחורת
 היבוא שלהם. עלינו להיות כנים עתה [-----] — אנו מירדררים
 מטה-מטה במהירות גוברת. בלי שניכנס לפרטים ובסקירה חטופה בלבד, לא נגלה
 מאומה לבד משיגאות ובזבוז תרומות הציבור. מיצינו את שקרינו עד תום, ועתה,
 כשפנינו אליכם בקריאה להיות כנים, ברצוננו לראות את העובדות ראייה מפוכחת,
 לחפש במשותף אמצעים בכיוון הגכון, למען לא יאבד ענייננו בעודו באיבו; וכאשר
 הזכרנו לכם, שהחפון מזיק לנו והפיצול שבמעשינו מאלץ את הכל לתמוה ולמשוך
 בכתפיים; וכאשר החלטנו לומר שצריך להצטמצם לעת-עתה בחיפוש אמצעים כדי
 שתהיה אפשרות להגשים את הרעיון — אם לא עכשיו הרי אחר-כך, במרוצת
 הזמן — עברתם על כל זה בשתיקה והסתפקתם בכמה מלים כדי לתת לנו להבין,
 מתוך הצגת סלחנות של בעלי-סמכות, שאין לכם ספקות, אלא שאין [-----]; הגנו
 שואלים אתכם: האם זה ממידת היושר, לפנות אלינו באופן כזה? איזו זכות יש
 לכם לנהוג כלפינו שלא בכנות ולדבר עמנו בנימה של שררה? עליכם לכתוב
 לנו על כל המתרחש בגילוי-לב, ואת האמת, להתיעץ אתנו כעם חברים לדעה ולא
 כעם אחיכם הקטנים. מחאתנו נועדה לבחון את השקפותיכם ואת חוסנן, אך בשום-

4. יש כאן פנייה ל'מר נאדל' ותחתיה שורה נוספת קרועה לגמרי. יתכן שנאדל הקדים
 את חבריו ויצא לקושטא לפנייהם ובוהה הסבר לנאמר בראשית מכתב זה על 'דעתו
 של נאדל'.

1. תחילתו של המכתב וכן חלקים ממנו טושטשו כמעט לגמרי בלהלוחית והושטמו כאן.
 2. מכתב זה וכן מכתבה של הלשכה בקושטא, שהתעודה שלפנינו היא תשובה עליו,
 לא נשתמרו.

אופן לא היה בה כדי להוביל לפירוד. זה אסוננו, שמעולם לא רצינו ואיננו רוצים לשמוע קולות של ביקורת. להלך כסומים סחור-סחור — לזה מתאוה נפשנו. אם כן — ייהרס הכל וילך לאבדון, שהרי ממילא אבודים אנו בעיני הכל. הננו אומרים לכם בפעם האחרונה, שאנו דורשים כי ידברו ויתיחסו אלינו כאל שווים; שבמקום החלטות תהיינה דעות, וכי לא תשכחו שאין לכם כל זכות מוסרית לגזור גורלו של מישהו בלי דיון והתייעצות משותפים. שורת השגיאות היא הוכחה לאמיתות דרישתנו.

ברוסיה עתה מתרחשת הצטננות כללית, ואחרי החור שהוציא השר, המרשה ליהודים להתגורר באותם מקומות שהתגוררו בהם לפני שנת ה-80 ואפילו בתוככי רוסיה,³ שכחו הכול את ההגירה; משפטי הפורעים (גוריידין תלחיה, וחנינה שהיא עבודת-פרך לצמיתות) השקיטו את ההמון, ואילו את העשירים והמהססים ציננו לחלוטין. על אחת כמה וכמה שאיננו צריכים [—] אלא ששומה עלינו להיות ישרים. מתי-מספר נשארנו ועלינו להתלכד ביתר שאת ולא לכתוב מכתבים רשמיים ולהסתיר את האמת.

מה פירושו של הרמז למערב אירופה הפרידולית? היכן הוא עתה?⁴ — אין לנו מכתבים ממנו.

נוכח העובדה שברוסיה אי-אפשר עכשיו [—] כי הדבר כרוך במשפט פלילי; נשפיות וקונצרטים אסורים ומוגבלים לגבי סטודנטים, ואין להביא בחשבון שית-חוללו פרעות בקרוב, לכן, אם חדורים אתם באמונה חזקה ברעיון ובהתגשמותו, הישארו שם, אולם כבעלי נסיון אל תתלהבו, אל תוסיפו לשנות, והעיקר — השתדלו להיות כנים אתנו.

אפילו יש כיום אפשרות של השפעה על ההמון — הרי זה רק באיחודנו ואם יהיה מצבנו שפיר. מכאן, שאם נחטיא או ניכשל ולו במקצת, — ייהרס הענין. לפיכך יש להקדים ולהשיג את האמצעים תחילה; אחר-כך יבוא המעשה.

חברי הלשכה: א. לאציניק

ג. דונאייבסקי

פ. אטלס

פ. גורביץ

לאציניק חותם בשם גולדשטיין

גולדשטיין נכח בזמן חיבור המכתב וייפה את כוחו לחתום בשבילו.⁵

לאציניק

3. הגראף טולסטוי, שנתמנה כשר-הפנים ב-11 ביוני 1882, וב-3 ביולי, הורה למושל המחוזות למנוע פרעות ביהודים ולבלום פעולות המעוררות להגירתם. דבר זה נגד את מדיניות קודמו, הגראף איגנאטייב. טולסטוי גם אסר לגרש יהודים, ואלה מהם שהת-ישבו מחוץ לתחום-המושב שלא כחוק לפני ה-15 באפריל 1880 ובתאריך זה הורשו להישאר במקומותיהם.

4. פרידול היגר כנראה לאירופה המערבית.

5. לאציניק — חבר הלשכה המרכזית באודיסה, חזר לחארקוב. דונאייבסקי ואטלס היו פעילים באגודת ביל"ו בחארקוב. על גורביץ וגולדשטיין חסרות ידיעות.